

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM

2019-2021

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Karolína Kafková

**Počátky vzdělávání dospělých a emancipace žen v Čechách
od 19. století do roku 1918**

Praha 2021

Vedoucí diplomové práce: Doc. Dr. Milan Beneš

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER FULL-TIME STUDIES

2019-2021

DIPLOMA THESIS

Karolína Kafková

**The beginnings of adult education and emancipation of
women in Bohemia from the 19th century to 1918**

Prague 2021

The Diploma Thesis Work Supervisor: Doc. Dr. Milan Beneš

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Karolína Kafková

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Doc. Dr. Milanu Benešovi za odborné vedení, vstřícný přístup, ochotu a čas, který mi po celou dobu vytváření této práce věnoval.

Anotace

Historicky zaměřená diplomová práce se zabývá vývojem vzdělávání dospělých a emancipace žen v době od počátku 19. století do roku 1918 v Čechách. Podstatou práce je vymezení tohoto tématu na pozadí výkladu kulturně-historického vývoje v zemi. Práce se soustředí na vznik vzdělávacích spolků a jejich představitele a také na vývoj emancipace žen a dívčího vzdělávání s jejich významnými představitelkami na našem území.

Klíčová slova

České dějiny, devatenácté století, emancipace žen, lidová výchova, národní obrození, osvěta, vzdělávání dospělých.

Annotation

The historically focused diploma thesis deals with the development of adult education and emancipation of women in the period from the beginning of the 19th century to 1918 in Bohemia. The basis of the work is the definition of this topic on the background of the cultural and historical development in the country. The work focuses on the establishment of educational associations and their representatives, as well as on the development of women's emancipation and girls' education with their important representatives in our territory.

Keywords

Czech history, nineteenth century, emancipation of women, folk education, national revival, enlightenment, adult education.

ÚVOD.....	9
1 SOUČASNÝ STAV VĚDĚNÍ	11
2 VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH.....	13
2.1 Význam pojmu vzdělávání dospělých	13
2.2 Jan Amos Komenský	13
2.3 Počátky vzdělávání dospělých	15
2.4 Lidová osvěta.....	17
3 VZDĚLÁVÁNÍ A EMANCIPACE ŽEN	19
4 OBDOBÍ POSLEDNÍ ČTVRTINY 18. STOLETÍ A PRVÍ POLOVINY 19. STOLETÍ.....	21
4.1 Datace národního obrození	21
4.2 První fáze národního obrození	23
4.2.1 Povinná školní docházka	23
4.2.2 Reformy Josefa II.	24
4.2.3 Osvícenství a vzdělávání dospělých	25
4.2.4 Počátky obrození a jeho představitelé	27
4.3 Druhá fáze národního obrození.....	33
4.3.1 Vzdělávání v druhé fázi národního obrození	37
4.3.2 Otázka žen v druhé fázi národního obrození	39
4.3.3 Karel Slavoj Amerling a Budeč.....	40
4.3.4 Bohuslava Rajská a Společnost dívek českých.....	42
4.3.5 Magdalena Dobromila Rettigová.....	44
4.4 Třetí fáze národního obrození.....	45
4.4.1 Vzdělávání a otázka žen v třetí fázi národního obrození	48
5 OBDOBÍ DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ.....	51
5.1 Vzdělávání a lidová výchova v druhé polovině 19. století	54
5.1.1 Česká obec sokolská.....	56
5.1.2 Dělnická akademie	58
5.2 Otázka žen v druhé polovině 19. století.....	60
5.2.1 Vyšší dívčí škola	62
5.2.2 Marie Riegrová-Palacká a Spolek svaté Ludmily	63
5.2.3 Vojta Náprstek a Americký klub dam	65

5.2.4	Klemeňa Hanušová a Tělocvičný spolek paní a dívek pražských.....	70
5.2.5	Karolina Světlá a Ženský výrobní spolek český	71
5.2.6	Spolek Domácnost	73
5.2.7	Eliška Krásnohorská a gymnázium Minerva	74
5.2.8	Ženy na univerzitách	77
6	OBDOBÍ OD ROKU 1900 DO ROKU 1918	79
6.1	Vzdělávání a lidová výchova v letech 1900 až 1918.....	81
6.1.1	Osvětový svaz	81
6.2	Otázka žen v letech 1900 až 1918	83
	ZÁVĚR	84
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	87

ÚVOD

Předložená diplomová práce se zabývá otázkou vzdělávání dospělých na našem území. Společně s tím je věnována pozornost vzdělávání žen souvisejícímu s jejich emancipací. Tato problematika je v práci vykládána v rámci celého devatenáctého století na našem území a následujících prvních osmnácti let století dvacátého, tedy do doby vzniku Československé republiky. Soustředí se na vybrané nejdůležitější události, instituce, spolky, osobnosti a jiné.

Cílem textu je na základě práce s odbornou literaturou, její analýzy, následné komparaci, systematizace a zhodnocení zmapovat vzdělávání dospělých a emancipaci žen a jejich důležité vývojové etapy na pozadí kulturního a dějinného vývoje v českých zemích od devatenáctého století do roku 1918. Jelikož je pro první polovinu devatenáctého století velmi příznačné probíhající národní obrození, které je ovšem datováno od roku 1770, věnuje se text i vývoji a událostem části osmnáctého století.

Historický vývoj vzdělávání dospělých a také problematika ženského vzdělávání patří mezi důležité andragogické disciplíny, a sice historickou andragogiku. Práce si klade za cíl podat určitý ucelený pohled na toto téma v souvislosti s dějinami země v konkrétním časovém období.

Základ představované diplomové práce tvoří šest hlavních kapitol a dvanáct podkapitol.

Na *Úvod* navazující kapitola *Současný stav vědění* stručně charakterizuje důležité české odborné zdroje k tématu předložené práce. Následující kapitola *Vzdělávání dospělých* obsahuje čtyři podkapitoly. První z nich s názvem *Význam pojmu vzdělávání dospělých* vysvětluje, co si vůbec pod tímto termínem představit. Název následující podkapitoly *Jan Amos Komenský* odkazuje k základním informacím o Komenského myšlence vzdělávání a výchovy lidí. Pokračuje pasáž *Počátky vzdělávání dospělých*, která seznamuje s tím, proč k jejich vzdělávání vůbec došlo a jaké události tomu předcházely. Poslední část *Lidová osvěta* seznamuje s tímto pojmem, který se soustředí zejména na lidovou výchovu a v devatenáctém století byl v otázce vzdělávání a výchovy dospělých mnohem více užívanější.

Třetí kapitola nese název *Vzdělávání a emancipace žen* a seznamuje čtenáře s původem emancipace žen u nás i ve světě.

S čtvrtou kapitolou text začíná popisovat hlavní události ve vývoji vzdělávání dospělých a emancipace žen. Jak již bylo uvedeno, v textu je nezbytné objasnit i dobu před začátkem devatenáctého století, takže se tato kapitola jmenuje *Období poslední čtvrtiny 18. století a první poloviny 19. století*. Její první pasáž *Datace národní obrození* vysvětluje časové rozdělení onoho národního hnutí v Čechách do třech fází. Následují podkapitoly *První fáze národního obrození*, *Druhá fáze národního obrození* a *Třetí fáze národního obrození*. Všechny obsahují části popisující vývoj ve vzdělávání dospělých a emancipace žen v souvislosti s konkrétním dějinným vymezením.

Text pokračuje pátou kapitolou s názvem *Období druhé poloviny 19. století*. Tato část, obdobně jako předchozí, obsahuje podkapitoly *Vzdělávání a lidová výchova v druhé polovině 19. století* dělící se na dílčí části, stejně tak jako druhá podkapitola *Otázka žen v druhé polovině 19. století*.

Pátá kapitola nese název *Období od roku 1900 do roku 1918*, a zakončuje tak oblast bádání předložené práce. Je také rozdělena na podkapitoly *Vzdělávání a lidová výchova v letech 1900 až 1918* a *Otázka žen v letech 1900 až 1918*.

1 SOUČASNÝ STAV VĚDĚNÍ

Již bylo uvedeno, že je tato diplomová práce postavena na analýze zdrojů z odborné literatury a jejich komparaci. Patrně nejklasičtějším zdrojem k andragogické disciplíně a její historii je publikace od Kamila Škody z roku 1996 *Kapitoly z dějin andragogiky*¹, která se soustředí na vývoj od doby Jana Amose Komenského až do období druhé poloviny dvacátého století.

Dalším zajímavým přínosem k historii vzdělávání dospělých je studie Jiřího Vymazala *České vzdělávání dospělých ve světle tradice a při pohledu do budoucnosti* v knize *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*² vydané roku 2002.

Kapitoly o vzniku a rozvoji vzdělávání dospělých obsahuje i publikace Milana Beneše *Andragogika*³ z roku 2003.

Pro problematiku lidové výchovy a vzdělávání byla podstatným přínosem publikace *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*⁴ autora Jiřího Pokorného vydané roku 2003. Tato kniha podává podrobné informace o vývoji vybraných spolků věnujících se vzdělávání dospělých a osvětě, nicméně pouze z doby přelomu století.

Co se týče ženské otázky, velice přínosným zdrojem byla kniha *Počátky emancipace žen v Čechách*⁵ s podtitulem *Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19.*

¹ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

² VYMAZAL, J. In: BENEŠ, M. a kol. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-86432-40-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:07c13cd0-b2a5-11e4-a7a2-005056827e51?page=uuid:6b44acd0-d481-11e4-b880-005056825209>.

³ BENEŠ, M. *Andragogika: teoretické základy*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-23-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:a3c66820-6350-11e4-8214-005056827e51?page=uuid:c0d568b0-6aaf-11e4-8991-005056827e51>.

⁴ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>.

⁵ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

století vydané roku 2005 autorky Marie Bahenské. Jak ale podtitul napovídá, v oblasti dívčího vzdělávání a spolků se kniha vymezuje jen na území Prahy.

Dalším důležitým dílem k tématu ženského vzdělávání a emancipace byla kniha Marie L. Neudorflové *České ženy v 19. století*⁶, která vedle témat ženského vzdělávání a spolků podávala zajímavé informace o celkovém postavení žen v době devatenáctého století. Kniha byla vydána roku 1999.

Pro obecný historický vývoj v českých zemích bylo využito zejména publikace Jana Rychlíka a Vladimira Penčeva *Od minulosti k dnešku*⁷ s podtitulem *Dějiny českých zemí*, která podává souvislý chronologický vývoj dějin na našem území.

V neposlední řadě uveďme knihy Miroslava Hrocha *Na prahu národní existence*⁸ a *V národním zájmu*⁹, které se soustředí na dobu národního obrození v Čechách a pro toto dějinné období byly důležitým zdrojem.

⁶ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

⁷ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁸ HROCH, M. *Na prahu národní existence*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0809-6. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:f61dded0-cb6e-11e2-a712-005056827e51?page=uuid:8ea895a0-df10-11e2-9439-005056825209>.

⁹ HROCH, M. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-298-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:d7ac8640-bb97-11e2-8b87-005056827e51?page=uuid:3219f520-da35-11e2-a0b3-5ef3fc9bb22f>.

2 VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH

2.1 Význam pojmu vzdělávání dospělých

Před tím, než se bude předložený text věnovat historickému vývoji vzdělávání dospělých na našem území, je na místě vysvětlit, co samotný pojem znamená. Odborník na vzdělávání dospělých Milan Beneš uvádí, že „*se jedná o proces, ve kterém se dospělý člověk aktivně, systematicky a kontinuálně učí za účelem změny znalostí, názorů, hodnot, schopností a dovedností*“.¹⁰ Taktéž nám vysvětluje, že takovým dospělým „*ve smyslu vzdělávání dospělých, je osoba, jejíž hlavní sociální role se dají charakterizovat statusem dospělého a která zároveň ukončila svou vzdělávací dráhu ve formálním vzdělávacím systému*“.¹¹

Autor těchto uvedených definic dále objasňuje, že vzdělávání dospělých je obvykle považováno za proces institucionalizovaný, a to tedy takový, který je organizován prostřednictvím určitých institucí, které by měly vznikat zpravidla na základě nějakého společenského úsilí o jejich založení. Takový zájem pak ukazuje na potřebu vzdělávání dospělých nejen samotných jedinců, ale i na potřebu celé společnosti.¹² A právě toto bude text představovat na konkrétním dějinném vývoji ve své stěžejní části.

2.2 Jan Amos Komenský

První, kdo přišel s myšlenkou celoživotního učení, i když to tak sám neoznačoval, byl Jan Amos Komenský. Tento velice významný český filosof a biskup Jednoty bratrské žil v letech 1596 až 1670. Celý svůj život zasvětil psaní obsáhlých děl

¹⁰ BENEŠ, M. *Andragogika: teoretické základy*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 15. ISBN 80-86432-23-8. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:a3c66820-6350-11e4-8214-005056827e51?page=uuid:c0d568b0-6aaf-11e4-8991-005056827e51>.

¹¹ Tamtéž

¹² Tamtéž

věnujících se mnoha filosofickým otázkám.¹³ Pro tuto práci je podstatný Komenského přínos pedagogice a výchově.

Jan Amos Komenský prosazoval vzdělávání pro všechny společenské skupiny a všechny národy se zřetelem na to, aby nedocházelo k jakékoli diskriminaci, a to ani věkové.¹⁴

Ve většině svých děl se věnoval zmíněné otázce výchovy a vzdělávání dospělých. Lze říci, že jeho zlomovým přínosem v představách o výchově je myšlenka nápravy lidstva právě skrze ni.¹⁵ Komenského teze týkající se výchovy a s ní souvisejícího celoživotního vzdělávání shrnuje ve své studii Jiří Vymazal, který zmiňuje například jeho snahy o to, aby byli z lidí odpovědně vychovaní jedinci překonávající sobectví. Komenský popisoval takové osobnosti, které zdolávají sobectví se snahou o zavedení řádu. Dle něho je „*univerzální výchova všech ke všemu cestou k pravému lidství*“.¹⁶ Komenský, který byl inspirován v křesťanské tradici, chtěl skrze výchovu a vzdělávání „*překonat sklon člověka být si sám svým vlastním středem*“.¹⁷

Dílem, které je přímo zaslibeno uvedené nápravě lidstva a zakončuje jeho celoživotní snažení o takovou nápravu cestou výchovy a vzdělávání, je Komenského práce *Obecná porada o nápravě věcí lidských*¹⁸, konkrétně její čtvrtá část s názvem *Pampaedia*.¹⁹

¹³ KASPER, T. a D. KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, s. 11. ISBN 978-80-247-2429-4.

¹⁴ PALÁN, Z. a T. LANGER. *Základy andragogiky*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008, s. 12. ISBN 978-80-86723-58-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uiid:4f579250-b5fd-11e4-a7a2-005056827e51?page=uiid:4952a370-bdcf-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>.

¹⁵ KASPER, T. a D. KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, s. 11. ISBN 978-80-247-2429-4.

¹⁶ VYMAZAL, J. In: BENEŠ, M. a kol. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 92. ISBN 80-86432-40-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uiid:07c13cd0-b2a5-11e4-a7a2-005056827e51?page=uiid:6b44acd0-d481-11e4-b880-005056825209>.

¹⁷ Tamtéž

¹⁸ KASPER, T. a D. KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, s. 11. ISBN 978-80-247-2429-4.

¹⁹ PALÁN, Z. a T. LANGER. *Základy andragogiky*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008, s. 12. ISBN 978-80-86723-58-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uiid:4f579250-b5fd-11e4-a7a2-005056827e51?page=uiid:4952a370-bdcf-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>.

2.3 Počátky vzdělávání dospělých

Počátky vzdělávání dospělých a jejich vzdělávacích systémů, tak jak jsou nám známy dnes, se pojí především se změnou společnosti z tzv. feudální na liberálně konstituovanou společnost. Taková změna šla ruku v ruce s emancipací nejdříve buržoazní třídy, a následně všech společenských vrstev.²⁰

V průběhu devatenáctého století, kterému bude věnována stěžejní část textu, bylo vzdělávání dospělých spojeno zejména s představami o emancipaci, která by pramenila právě ze vzdělání, a proto je důležité upozornit na to, že *„rozvoj vzdělávání dospělých je na rozdíl od státního školství od počátku spojen se sociálně-emancipačním hnutím různorodého charakteru (buržoazie, inteligence, dělníků, malých a středních rolníků a řemeslníků, žen)“*.²¹ Tím, a zejména národním hnutím se bude text podrobně zabývat v dalších částech.

Na základě výčtu skupin společnosti jako například rolníků, žen a dalších, které se snažily o emancipaci, je zřejmé, že každá taková skupina usilovala o zrovnoprávnění z trochu jiného důvodu a její názor na ni vycházel z různých, individuálních potřeb. Na základě toho se naskytla otázka, jak emancipaci vůbec definovat. Dle Beneše můžeme vysvětlit dva pohledy na ni, na jejichž základě probíhal vývoj vzdělávání dospělých zejména pak ve dvacátém století.²²

První pohled na emancipaci je utvořen podle představ o pokroku společnosti, ke kterému mělo dojít společně se zlepšením pozic konkrétních stavů a také ze snah a úsilí individuálních jedinců a jejich činností. V tomto případě je emancipace označována jako individuální výkon.²³

Druhý názor je přiřazován k hnutím dělníků, ke kterým docházelo na základě propagand socialistické, sociálně-demokratické a komunistické strany, které stály na myšlence radikálního vytvoření tzv. třídní rovnosti, a proto je tento přístup

²⁰ BENEŠ, M. *Andragogika: teoretické základy*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 19. ISBN 80-86432-23-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:a3c66820-6350-11e4-8214-005056827e51?page=uuid:c0d568b0-6aaf-11e4-8991-005056827e51>.

²¹ Tamtéž, s. 22

²² Tamtéž, s. 23

²³ Tamtéž

k emancipaci, oproti tomu liberálnímu, nazýván emancipací kolektivní.²⁴ Konkrétně dělnickým vzdělávacím spolkům se bude text věnovat samostatně.

Cílem těchto hnutí vznikajících na popud zmíněných politických stran bylo rozšířit možnosti nabití vzdělání, ale zároveň to mělo vést i k tzv. třídnímu uvědomění, což bylo tím kolektivním zájmem. Stát pak k těmto snahám přistupoval často s úsilím o získání kontroly nad těmito procesy, přičemž k tomu využíval pomoc ze strany „konzervativních společenských sil“.²⁵ Zde se ale dotýkáme spíše událostí dvacátého století, což bude v následujícím textu podrobněji objasněno.

Dle toho můžeme říci, že vznikly na základě politicko-ideologických snah „*tři dodnes existující směry ve vzdělávání dospělých: liberální, socialistický a konzervativní*“.²⁶ Protože je dnes každý jednatel svobodný a zároveň za sebe zodpovědný, tak má jasnou převahu liberální přístup ke vzdělávání dospělých.²⁷

Závěrem lze shrnout, že socialistický přístup jednoduše stál na myšlence toho, že síla je ve společenství lidí a že by případný egoismus, myšleno coby upřednostňování a prosazování sebe samotného, mohl pak oslabit celek. Liberalistický přístup měl naopak víru v člověka a jeho schopnosti či podnikavost. Podstatné pro něj ale bylo, aby byl člověk svobodný a nijak nespoutaný společností. Palán říká, že „*obě ideje byly zaměřeny na blaho člověka, ale jejich střet pro člověka blažený nebyl*“.²⁸ Bylo tomu tak pro to, že i nadále musel jedinec jednat podle potřeb té dané ideologie a jejích představitelů.

Vedle snah o emancipaci, na jejichž popud bylo organizováno vzdělávání dospělých, je dalším důvodem pro jeho vznik snaha nahradit tím nedostatek školských systémů. Tehdejší vznikající školství nemělo totiž takové možnosti, aby vyhovělo

²⁴ BENEŠ, M. *Andragogika: teoretické základy*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 23. ISBN 80-86432-23-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:a3c66820-6350-11e4-8214-005056827e51?page=uuid:c0d568b0-6aaf-11e4-8991-005056827e51>.

²⁵ Tamtéž

²⁶ Tamtéž

²⁷ Tamtéž

²⁸ PALÁN, Z. a T. LANGER. *Základy andragogiky*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008, s. 14. ISBN 978-80-86723-58-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:4f579250-b5fd-11e4-a7a2-005056827e51?page=uuid:4952a370-bdcf-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>.

společenským nebo individuálním zájmům o získání vzdělání a s tím spojených případných kvalifikací.²⁹

Další možnosti emancipace, a to ženské emancipaci, bude v předložené práci věnována vlastní kapitola.

2.4 Lidová osvěta

Pojem lidová osvěta je velice důležitý a nepostradatelný pro vývoj vzdělávání dospělých a jeho počátky. V době devatenáctého století, které je pro téma práce stěžejní, byla totiž lidová osvěta nebo také lidovýchova, osvěta či lidové vzdělání jedním z možných pojmenování vzdělávání dospělých.

Jak upozorňuje ve své publikaci věnující se tomuto tématu Beneš, zmíněná označení přesně nepředstavovala komplexní vzdělávání dospělých v té době, ale pojem osvěta „*vyhovoval ovšem velice dobře vládnoucí třídě a elitám různých sociálních hnutí*“.³⁰ Pokračuje tím, že termín osvěta určuje pouze fakt, že „*ve společnosti existují různé kultury, které si nejsou rovnocenné*“.³¹ A ti, kteří pěstují vyšší kulturu coby kulturu vládnoucí třídy či elit, jsou povinni a kompetentní ji předávat těm nižším, ne tak vyspělým vrstvám společnosti.³² V tomto případě jde například o vzdělávací spolky při dělnických hnutích.³³ Ty se objevují zejména ke konci devatenáctého století a na začátku století dvacátého a taktéž se jimi bude text zabývat.

S lidovou výchovou se setkáváme v celém devatenáctém století i v době počátku století dvacátého, kam sahá tato práce. Do oblasti lidového vzdělávání a výchovy rozhodně patří i ženské vzdělávání, a sice spolky, které za tímto účelem vznikaly.

²⁹ BENEŠ, M. *Andragogika: teoretické základy*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 23. ISBN 80-86432-23-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:a3c66820-6350-11e4-8214-005056827e51?page=uuid:c0d568b0-6aaf-11e4-8991-005056827e51>.

³⁰ Tamtéž, s. 25

³¹ Tamtéž

³² Tamtéž

³³ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 326. ISBN 978-80-7432-985-2.

Patrně nejvíce jich najdeme v době druhé poloviny devatenáctého století a bude jim věnována pozornost v dalších kapitolách textu.

3 VZDĚLÁVÁNÍ A EMANCIPACE ŽEN

Úsilí o získání vzdělání a vůbec emancipování ženské části obyvatelstva bylo vyvíjeno převážně v době devatenáctého století. Na začátku je podstatné uvést, že devatenácté století nebylo stoletím emancipace žen pouze v českých zemích. Události a vývoj spojené s touto snahou totiž v té době probíhaly i v dalších zemích Evropy. Snahy a úsilí evropských žen se sice odehrávaly ve stejné době, ovšem v každé zemi na trochu jiný popud, v reakci na jiné události a vývoj té konkrétní země a jejího národa. Obecná podstata, o kterou ženám devatenáctého století šlo, byla však stejná, a sice podstata získání jisté rovnocennosti a rovnoprávnosti.³⁴

Jak ale uvádí ve své publikaci věnující se českým ženám v devatenáctém století Neudorfllová-Lachmanová, „*hnutí českých žen patří mezi nejzajímavější a nejrozvinutější*“.³⁵ Také, oproti jiným zemím, měly české ženy podporu v českých mužích, což bylo dáno obecným postavením Čechů v zemi pod rakouskou nadvládou, které nebylo na rovnoprávné úrovni s obyvatelstvem rakouského a německého původu. Proto i muži bojovali za své lepší postavení a zároveň podporovali české ženy ve snaze o jejich emancipaci. Především je důležité upozornit na to, že představitelky ženských hnutí u nás v devatenáctém století neměly za cíl pouze dosažení větších práv, což bylo samozřejmě velmi podstatné, ale jejich snahy byly vyvíjeny i v otázkách postavení celého českého národa, a tedy „*úsilí o rozvoj úrovně žen bylo vnímáno jako potřebné v zájmu úrovně celého národa*“, jak uvádí Neudorfllová-Lachmanová.³⁶

Jak bude patrné v následujících částech textu z konkrétních případů, „*v průběhu 19. století si lidé zvykli na představu ženy, která umí číst, psát a počítat*“³⁷, ovšem to, že

³⁴ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 10. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

³⁵ Tamtéž, s. 9

³⁶ Tamtéž, s. 10

³⁷ LENDEROVÁ, M., T. Jiránek a M. Macková. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 205. ISBN 978-80-246-1683-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:7d678b00-3955-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:210a92a0-5357-11e6-8746-005056825209>.

by se ženy vzdělávaly jaksí profesionálně a po dokončeném studiu mohly konkrétní profese vykonávat, bylo v této době při nejmenším neobvyklé. Tehdejší společnost na něco takového nebyla zvyklá a považovala to za nenormální, někdy až zvrhlé.³⁸

V této práci se v částech týkajících se vzdělávání žen budeme soustředit i na dívky a jejich možnosti školního či jiného vzdělávání.

³⁸ LENDEROVÁ, M., T. Jiránek a M. Macková. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 205. ISBN 978-80-246-1683-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:7d678b00-3955-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:210a92a0-5357-11e6-8746-005056825209>.

4 OBDOBÍ POSLEDNÍ ČTVRTINY 18. STOLETÍ A PRVÍ POLOVINY 19. STOLETÍ

Přestože předložená diplomová práce nese název *Počátky vzdělávání dospělých a emancipace žen v Čechách od 19. století do roku 1918*, je nezbytné alespoň okrajově upřít pozornost na dobu zhruba poslední třetiny osmnáctého století. Pro pochopení dějinného období, kterému se text věnuje, je nezbytné vysvětlit i události jemu předcházející. I pro to, jak je konec osmnáctého století ve vývoji naší země směrem ke zrodu moderního státního zřízení podstatný, je často zmíněná etapa od poslední čtvrtiny osmnáctého století až do konce století devatenáctého, někdy i do roku 1914, označováno za tzv. dlouhé devatenácté století.³⁹

4.1 Datace národního obrození

V době od poslední čtvrtiny osmnáctého století až do roku 1850, které je věnována tato část textu, probíhala velice důležitá etapa v dějinách našeho národa, a to národní obrození, na jehož pozadí se bude předložená práce soustředit na vývoj vzdělávání a výchovy dospělých a také emancipace žen.

Proces formování moderního národa, tak jak ho známe dnes, je datován více možnými způsoby, které se liší dle různých přístupů a názorů historiků. Tento text se bude řídit dělením historika Miroslava Hrocha, který národní obrození rozděluje na tři fáze označované písmeny A, B a C.⁴⁰

První fázi A spojuje s dobou osvětenství, které bude věnována další kapitola. Konkrétně se tato fáze vyznačovala tím, že osvětenští vzdělanci obraceli svou pozornost

³⁹ LENDEROVÁ, M., T. Jiránek a M. Macková. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 9. ISBN 978-80-246-1683-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:7d678b00-3955-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:210a92a0-5357-11e6-8746-005056825209>.

⁴⁰ HROCH, M. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999, s. 16. ISBN 80-7106-298-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:d7ac8640-bb97-11e2-8b87-005056827e51?page=uuid:3219f520-da35-11e2-a0b3-5ef3fc9bb22f>.

k českému jazyku, zajímali se o historii a kulturu české etnické skupiny. Jak ale Hroch uvádí, jejich zájem byl vyvíjen zejména z povahy osvěcenské dychtivosti po poznání a také osvěcenského patriotismu, tedy vlastenectví. Na základě zájmu a touhy těchto intelektuálů je fáze označována jako učená.⁴¹ Tuto etapu lze datovat již zhruba od roku 1770 a zakončit rokem 1800.

V druhé důležité fázi označené Hrochem jako B šlo o formování konkrétního národně-politického programu, o snahy přesvědčovat a oslovovat ostatní příslušníky své etnické skupiny o jejich přináležitosti k národu.⁴² Toto období probíhalo přibližně od roku 1800 do roku 1848.

Třetí a konečná etapa je pojmenována jako masová. V rámci této fáze bylo cílem totiž to, aby byl program, který byl formován v druhém období národního obrození, přijat co nejširší společností. Dle Hrocha v této poslední fázi bylo dosaženo „úplné sociální skladby“, tedy že se národní agitace, jakýsi program přesvědčování, probíhající v rámci předešlé fáze, dostala do všech tehdejších regionů, a bylo tak možné oslovovat stále více lidí. A proto v poslední etapě lze namísto etnické skupiny již mluvit o zformovaném národě.⁴³ Toto období bylo nejkratší a lze jej datovat od roku 1848 a zakončit cirká rokem 1850.

⁴¹ HROCH, M. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999, s. 15. ISBN 80-7106-298-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:d7ac8640-bb97-11e2-8b87-005056827e51?page=uuid:3219f520-da35-11e2-a0b3-5ef3fc9bb22f>.

RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 270. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁴² HROCH, M. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999, s. 15-16. ISBN 80-7106-298-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:d7ac8640-bb97-11e2-8b87-005056827e51?page=uuid:3219f520-da35-11e2-a0b3-5ef3fc9bb22f>.

⁴³ Tamtéž, s. 16

4.2 První fáze národního obrození

4.2.1 Povinná školní docházka

Již v období vlády panovnice Marie Terezie jsou shledávány první snahy o změny, které významně dopomohly rozvoji vzdělávání a pro tuto práci je nezbytné je alespoň zmínit. Jednou z hlavních událostí bylo bezpochyby vydání Všeobecného školského řádu 6. prosince roku 1774. Tímto řádem byla totiž v českých a rakouských zemích nastolena povinná školní docházka pro všechny děti ve věku šesti až dvanácti let. Na základě této školské reformy docházelo k zavádění triviálních škol na venkově, kde se děti učily tzv. triviu, tedy třem předmětům, a to čtení, psaní a počítání. Ve městech pak vznikaly školy hlavní, a nakonec v hlavních městech to bylo zakládání škol normálních. Co se týče vyučovaného jazyka, v triviálních venkovských školách se vyučovalo místním užívaným jazykem, v ostatních vyšších školách a také na univerzitách probíhala výuka výhradně v německém jazyce.⁴⁴

O rok později bylo nařízeno, že u všech hlavních škol, kde to bude možné, mají být zřízeny školy dívčí, což je považováno za velice důležitý přínos v dějinách vzdělávání žen. Na těchto školách se v druhé polovině osmnáctého století vyučovalo nejvíce ručním pracím, které ve výuce zabíraly až sedmnáct hodin týdně. Taktéž se vyučovalo zmíněnému triviu a samozřejmě i na školách pro dívky probíhala výuka náboženství. Z významných dívčích škol založených v této době jsou to například Týnská hlavní škola v Praze, škola v Kutné Hoře, Vysokém Mýtě nebo Českých Budějovicích.⁴⁵

⁴⁴ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, str. 261. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁴⁵ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 9. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

4.2.2 Reformy Josefa II.

Velmi podstatnými událostmi poslední čtvrtiny osmnáctého století byly dozajista reformy osvícenského panovníka, nástupce a syna Marie Terezie, císaře Josefa II. Uveďme si jeho zásadní nařízení z roku 1781, které přineslo lepší postavení té části tehdejší společnosti označované za poddané. Nejprve v září toho roku byla upravena policejní a soudní pravomoc nad poddanými, což představovalo hlavně zmírnění trestů, a poté k 1. listopadu téhož roku byl vydán patrně nejproslulejší patent o známém zrušení nevolnictví, kterým získali poddaní lidé plnou svobodu. Poddané společnosti to pak dalo právo například na stěhování, právo na svobodné uzavírání manželských svazků nebo došlo k plnému zrušení tělesných trestů. Také, díky svobodnému pohybu obyvatel, mohli rodiče posílat své potomky na studia nebo na vyučení řemeslům.⁴⁶ I to vedlo k zvyšování gramotnosti tehdejší společnosti a je na místě uvést to v práci věnující se vzdělávání.

Výsledkem zrušení nevolnictví byl tak přesun velké části obyvatelstva žijícího v poslední čtvrtině osmnáctého století z venkova do měst. Ve městech, která byla v té době více „poněmčená“ než český venkov, tak vznikala nová společenské vrstva obyvatelstva „*námezdně pracujících*“.⁴⁷

Na konci osmnáctého století bylo na našem území kolem půl milionu dělníků, kteří pracovali v tzv. manufakturách. Tyto výrobní podniky, které jsou založeny na dělbě práce a k rozmachu jejich vzniku došlo po zrušení nevolnictví na našem území, potřebovaly pro své dělníky alespoň základní vzdělání. Proto byly zaváděny nové školské reformy a byl mnohem více podporován rozvoj osvěty, které se ujala v této době převážně církve a její kněží či učitelé. Tito lidé vykonávající osvětovou činnost

⁴⁶ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 266. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁴⁷ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 30. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

ještě v době osmnáctého století a stojící u počátků formování moderního českého národa jsou označováni za buditele.⁴⁸

Vůbec byla tato doba, považována již za počátek první fáze obrození, čemuž se bude věnovat další kapitola textu, soustředěna na menší „*okruh vzdělavců a měšťanstva...jen postupně se rozšiřuje na širší sociální okruhy, aniž by se ještě stala obecně národním hnutím*“.⁴⁹

4.2.3 Osvícenství a vzdělávání dospělých

Přestože je Komenský prvním představitelem myšlenky celoživotního učení, české snahy o vzdělávání dospělých mají mnohem větší kořeny v další historické etapě, a to v osvícenství. V této době a osvícenské víře v tzv. ratio čili rozum a „*myšlenku lepšího života*“⁵⁰ bylo vzdělávání považováno za jeden z nejdůležitějších vlivů, které mohly kladně zapůsobit na další vývoj nejen naší, ale i celé evropské společnosti.⁵¹

Osvícenství bylo neodmyslitelně spojeno s dobou josefinismu. S jeho nástupem se objevily i vhodné faktory, které umožňovaly rozvoj vzdělanosti tehdejší společnosti. K době osvícenského josefinismu neoddelitelně patří četné reformy panovníka Josefa II., které byly již výše uvedeny. Celkově lze říci, že všechny panovníkovy reformy vznikaly za cílem „*zvýšení blaha obyvatel státu*“.⁵²

Jak upozorňuje Jiří Vymazal, společnost, která je spjata s národním obrozením, je „*vzešlá z osvobozených sedláků*“, přičemž těmi sedláky míní ty, kteří byli právě josefinskými reformami osvobozeni. A jelikož šlo tedy o velké zastoupení i z takových

⁴⁸ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 30. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

⁴⁹ Tamtéž

⁵⁰ KASPER, T. a D. KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, s. 81. ISBN 978-80-247-2429-4.

⁵¹ VYMAZAL, J. In: BENEŠ, M. a kol. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 93. ISBN 80-86432-40-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:07c13cd0-b2a5-11e4-a7a2-005056827e51?page=uuid:6b44acd0-d481-11e4-b880-005056825209>.

⁵² KASPER, T. a D. KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, s. 81. ISBN 978-80-247-2429-4.

vrstev obyvatelstva, tak byla v rámci českého národního obrození velmi upínána pozornost na lidové vrstvy tehdejší společnosti se zájmem o jejich vzdělání.⁵³

U nás osvícenství představovalo také faktor velmi ovlivňující snahy o vysvobození českého národa ze spárů německví, kvůli kterému bylo češství utlačováno. Vymazal ve své studii upozorňuje na to, že nastupující umělecký směr této doby, a sice romantismus, rozvinul osvícenskou cestu skrze vzdělání ke svobodě národa navíc o myšlenku šťastného národa, ve kterém by měla být věnována pozornost rozvoji jeho lidových vrstev.⁵⁴ A byla to právě lidová osvěta, která šla ruku v ruce se snahami o národní sebeurčení či zachování českého jazyka v době probíhajícího národního obrození. Proto bude v následujících částech textu lidovému vzdělávání věnována značná pozornost.

Na českém území, které v poslední čtvrtině osmnáctého století a celého devatenáctého století procházelo utvářením moderního národa, lze nalézt výrazné snahy konkrétně o formování vzdělávání dospělých. Tato dějinná fáze byla dobou, kdy mezi českým lidem panovaly snahy o národní sebeurčení. Historik Miroslav Hroch uvádí, že „*Češi byli považováni za císařovy poddané jako každá jiná část obyvatelstva.*“⁵⁵ Mezi Čechy žijícími pod rakouskou nadvládou tak převládal dojem nesamozřejmosti vlastní národní existence. Lidé měli neustálý strach z politického ohrožení vládnoucí silou, a tak se více a více snažili o udržení existence vlastního národa, a to se vším, co dělá národ národem. Při cestě k jeho zachování jim významně pomohl právě rozvoj vzdělávání dospělých, jelikož jednou z velkých snah bylo zachování českého jazyka. Pro jeho uchování bylo nezbytné, aby ho příslušníci českého národa dokázali používat.⁵⁶ Jedním z cílů tedy bylo dospělé česky vzdělávat.

⁵³ VYMAZAL, J. In: BENEŠ, M. a kol. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 93. ISBN 80-86432-40-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:07c13cd0-b2a5-11e4-a7a2-005056827e51?page=uuid:6b44acd0-d481-11e4-b880-005056825209>.

⁵⁴ Tamtéž

⁵⁵ HROCH, M. *Na prahu národní existence*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 54. ISBN 80-204-0809-6. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:f61dded0-cb6e-11e2-a712-005056827e51?page=uuid:8ea895a0-df10-11e2-9439-005056825209>.

⁵⁶ VYMAZAL, J. In: BENEŠ, M. a kol. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 91-92. ISBN 80-86432-40-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:07c13cd0-b2a5-11e4-a7a2-005056827e51?page=uuid:6b44acd0-d481-11e4-b880-005056825209>.

Z toho důvodu, jak velkou roli hrál při národním obrození český jazyk, je zřejmé, jak úzce s tím bylo spjato vzdělávání a výchova Čechů. Ostatně i z důvodu dlouhodobého útlaku češtiny odcházelo z našeho území mnoho vzdělanců, kteří za vzděláním mířili do zahraničí. Jak ve své knize uvádí Hroch, český jazyk byl německými úředníky dokonce považován za „*vadný a nehotový*“.⁵⁷ O češtině se uvažovalo jako o jazyku venkovanů, a proto se tak přistupovalo i k textům psaným česky, které byly považovány za čtivo určené pouze poddanému obyvatelstvu.⁵⁸

Na našem území v době přelomu století, a ještě mnohem dříve nebyly dobré podmínky pro vzdělávání nové generace. Úkolem těch nejvýznamnějších představitelů vzdělanců například Josefa Dobrovského či Josefa Jungmanna, kterým bude věnována pozornost podrobněji v následujících částech, na našem území bylo, vytvořit podmínky pro růst české společnosti jak po stránce kulturní, tak politické.⁵⁹

4.2.4 Počátky obrození a jeho představitelé

Zde uveďme konkrétní událost, která je důležitá pro počátky obrody národa a rokem jejího konání je také označován počátek první fáze národního obrození. Bylo to založení Soukromé učené společnosti a došlo k tomu roku 1770, tedy na konci panování Marie Terezie. Společnost vznikla na popud mecenáše Františka Antonína Nostice a Františka Kinského. Později, roku 1784, byla přejmenována na Královskou českou společnost nauk a mezi její členy patřili významní historici, přírodovědci či matematici.⁶⁰

⁵⁷ HROCH, M. *Na prahu národní existence*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 54. ISBN 80-204-0809-6. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:f61dded0-cb6e-11e2-a712-005056827e51?page=uuid:8ea895a0-df10-11e2-9439-005056825209>.

⁵⁸ Tamtéž, s. 55

⁵⁹ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 31. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

⁶⁰ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 270. ISBN 978-80-7429-881-3.

Z deseti zakládajících členů jmenujme čtyři zabývající se humanitními obory, kteří se mimo jiné věnovali studiu historie Českého království a zejména soustředili svůj zájem na neoddelitelný vztah historického a jazykového dědictví národa. Byli jimi Josef Dobrovský, Gelasius Dobner, František Martin Pelcl a Karel Rafael Ungar.⁶¹

To, k čemu se především upínali představitelé počátků českého národního hnutí, byly dějiny, a sice dějiny českého národa, protože společná historie je jedním z aspektů, které utváří národ, stejně tak jako společný jazyk jeho příslušníků.

První velice důležitou osobností, která se zasadila o pozornost k vlastním dějinám českého národa byl výše zmíněný člen Královské české společnosti nauk a příslušník piaristického řádu Gelasius Dobner.⁶² V letech 1764 až 1785 vydal v šesti svazcích staročeskou kroniku Václava Hájka z Libočan s vlastními komentáři. Jeho příspěvky, ve kterých vyvrací Hájkův výklad dějin, i když pouze do roku 1198, nakonec došly takových rozměrů rovnajících se samostatnému dějepisnému dílu a přesahujících samotnou kroniku. Ve svém komentářích se Dobner snažil „vymýtit vše, co bylo vymyšleno věkem pozdějším“, což se stalo jakýmsi návodem pro přístup k historickým dílům dalších historiografů, kteří dali Dobnerovi později přezdívku „otec kritického dějepytu českého“.⁶³

Zůstaneme-li ještě u představitelů dějepisectví poslední třetiny osmnáctého století, kterou také díky velkému zájmu osobností této doby o českou historii považujeme za počátek národního obrození, nelze opomenout vlastence Františka Martina Pelcla. Vedle toho, že se stal roku 1793 prvním profesorem českého jazyka i literatury na pražské univerzitě, byl autorem třísvazkového díla *Nová kronika česká*, které bylo vydáno v posledním desetiletí osmnáctého století. Toto jeho dílo bylo taktéž

⁶¹ MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury 1: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015, s. 97. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

PETRÁŇ, J. Královská česká společnost nauk: Místo České učené společnosti v dějinách a v proudu vědy. *Vesmír*. 1995, roč. 74, č. 632. ISSN 1214-4029. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/1995/cislo-11/kralovska-ceska-spolecnost-nauk.html>.

⁶² MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury 1: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015, s. 97. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

⁶³ Tamtéž

zamýšleno jako jakási náhrada za historicky nepřesnou, a pro výklad dějin národa velmi nespolehlivou, výše uvedenou, Hájkovu kroniku.⁶⁴

V textu již bylo uvedeno, že národní obrození bylo v českých zemích spojeno zejména s otázkou užívání češtiny. Toto jazykové vlastenectví začalo na konci osmnáctého století pomalu převyšovat nad vlastenectvím zemským, respektive nad tím, že se již Češi neoznačovali tolik býti Čechy na základě teritoriálního vymezení, tedy vymezení dle historického faktu zemského definování českého území.⁶⁵ K určování češství a považování se za Čechy nově postupně docházelo na základě kolektivního vědomí o jazykové národní identitě, které také fungovalo dlouho, ale až v době devatenáctého století bylo „*češství definováno jako etno-kulturní fenomén a hlavní role při utváření této identity byla přiznána jazyku*“.⁶⁶

Jak je výše zmíněno, prvním profesorem českého jazyka a literatury na pražské univerzitě se stal František Martin Pelcl. Bylo tomu roku 1792, kdy došlo k zřízení stolice čili katedry české řeči a literatury na univerzitě. To mělo ve své době velký úspěch zejména ve snahách o rozvíjení a pozvednutí české řeči, zvláště protože se na univerzitě učilo převážně latinsky.⁶⁷ Praktickým důvodem otevření katedry bylo zvýšení kvality jazyka zejména „*pro potřeby státní správy vychovávat úředníky znalé českého jazyka*“.⁶⁸

Pro výklad kulturně-historického kontextu k vývoji vzdělávání dospělých u nás je doba národního obrození jednou z nejpodstatnějších. Konkrétně s osobností Františka Martina Pelcla je spojena ještě jedna velmi důležitá událost už z roku 1775, tedy

⁶⁴ MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury I: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015, s. 97. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

⁶⁵ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 271. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁶⁶ BĚLINA, P., M. HLAVÁČKA a D. TINKOVÁ. *Velké dějiny zemí koruny české. sv. XI.a 1792-1860*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, s. 283. ISBN 978-80-7432-347-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3793e9f0-e021-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:66519050-ff1e-11e3-9806-005056825209>.

⁶⁷ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 31. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

⁶⁸ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 272. ISBN 978-80-7429-881-3.

poslední čtvrtiny osmnáctého století. Pelcl se v tomto roce pokusil o vydání díla *Obrana jazyka slovanského, zvláště českého* jezuitského autora Bohuslava Balbína, který dílo napsal v letech 1672 až 1673.⁶⁹ Snaha o vydání jeho díla je pro téma práce podstatná, jelikož také dokazuje velké úsilí o návrat k českému jazyku již na konci osmnáctého století.

Balbínovo dílo, napsané o století dříve, než se o jeho vydání zasadil Pelcl, bylo i v této době velmi aktuální. Je na místě uvést, že ho jezuita a velký vlastenec Balbín napsal v době, kdy se na našem území začal více a více používat německý nebo francouzský jazyk. Čeština byla upozaděna, a tak Balbín vytvořil dílo, sice psané německy, které ani nebylo směřováno veřejnosti, spíše jen přátelům a známým, jako rozhořčenou obžalobu na vytěšňování češtiny coby domácího jazyka, jak ho sám označil.⁷⁰

Ovšem nelze opomenout, že *Obrana*, která také upozorňovala na to, že se znalostí češtiny lze rozumět dalším slovanským jazykům, byla napsána německy, tak jako všechna ostatní Balbínova díla, což nebylo v době poslední třetiny osmnáctého století neobvyklé.⁷¹ Autoři psali svá díla německy z důvodu zejména nedostatečné české slovní zásoby, kterou disponovali.

I když bylo Pelclove vydání Balbínovy *Obrany jazyka slovanského* zabaveno a vydáno znovu, a dokonce česky, až roku 1869, tedy o více jak sto let později, stalo se velkým vzorem pro díla představitelů doby, kterou považujeme za počátek národního obrození u nás. Ti psali podobné obrany, ve kterých se „snažili přesvědčit vlivné české šlechtice, kteří většinou češtinu již neovládali, aby se učili česky a češtinu používali“.⁷²

⁶⁹ MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury I: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015, s. 97. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.,

RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 271. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁷⁰ KRAUS, J. K výroční Bohuslava Balbína. *Naše řeč*. 1988, roč. 71, č. 5, s. 266-269. ISSN 2571-0893. Dostupné také z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6805>.

⁷¹ Tamtéž

⁷² RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 271. ISBN 978-80-7429-881-3.,

Jednou z nejvýznamnějších osobností této doby byl Dobnerův žák a zakladatel vědecké slavistiky Josef Dobrovský. Ten po Dobnerovi pokračoval v kritickém bádání nad českými památkami. Vedle toho se věnoval i zkoumání jazyka a v roce 1792 vyšly knižně jeho *Dějiny české řeči a literatury*.⁷³

Dalším jeho významným počinem byla *Zevrubná mluvnice jazyka českého* z roku 1809, kde se soustředil na českou gramatiku. V neposlední řadě uvedme Dobrovského práci na německo-českém slovníku, jehož první díl vyšel roku 1802, a druhý pak v roce 1821. Josef Dobrovský je také autorem díla *Česká prozódie* z roku 1795, ve kterém stanovil sylabotónický systém pro novočeský verš, na jehož základě vznikala nová česká poezie.⁷⁴

Co se týče Dobrovského přínosu, je na místě uvést, že jeho dílo bylo také psáno německy. V těchto dobách nebyl český jazyk natolik vyspělý, aby jím mohly být psány vědecké texty. Sám Dobrovský se dokonce vyjadřoval v souvislosti s tehdejší českým jazykem o jeho rozpadu a zániku.⁷⁵ Právě proto převládala v této části obrození potřeba pozvednutí českého jazyka a vzdělávání se v něm.

Z dalších neméně důležitých vědeckých děl poslední třetiny osmnáctého století uvedme silně nacionální *Obranu jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům* z roku 1783 autora Karla Ignáce Tháma.⁷⁶

Vedle vědeckých děl se v devadesátých letech osmnáctého století objevují první snahy o českou literární tvorbu, které také velice podporovaly vlastenecké úsilí. Roku 1795 byl poprvé vydán básnický almanach *Sebrání básní a zpěvů* básníkem Antonínem

MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury 1: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015, s. 97. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

⁷³ MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury 1: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015, s. 98. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

⁷⁴ Tamtéž

⁷⁵ Tamtéž, s. 99

⁷⁶ Tamtéž

Jaroslavem Puchmajerem a obsahoval například básně autorů Šebestiána Hněvkovského nebo Vojtěcha Nejedlého.⁷⁷

Pro první fázi národního obrození a vůbec vzkříšení jazyka českého bylo velmi důležitou událostí vydávání prvních česky psaných novin. Tyto pražské noviny, nejprve pojmenovány jako *Císařsko-královské pražské poštovské noviny*, byly vydávány pravidelně od roku 1789 a jejich autorem byl žurnalista a redaktor Václav Matěj Kramerius. O dva roky později byly přejmenovány na *Císařské královské vlastenecké noviny*.⁷⁸

Pokročíme dále ve výčtu důležitých momentů z první fáze národního obrození a uvedme událost otevření Nosticova divadla, ke kterému došlo roku 1783. Pojmenované bylo podle hraběte Františka Antonína Nostice-Reinecka, na jehož náklady bylo divadlo postaveno a v jehož rodině mimo jiné působil jako vychovatel výše uvedený Josef Dobrovský.⁷⁹

Divadlo je známější pro svůj druhý název, který získalo v roce 1799, a to Stavovské divadlo. Přestože se v divadle hrálo převážně německy, později se v něm začaly uvádět i česká díla hraná v českém jazyce, což bylo pro vlastence velkým pokrokem a úspěchem.⁸⁰ A právě proto je důležité tyto snahy o možnost hrát divadlo česky neopomenout, byl to totiž další pokus k tomu oživit češtinu a dostat ji více do povědomí tehdejší společnosti.

⁷⁷ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 272. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁷⁸ Tamtéž,

MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury 1: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015, s. 100. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

⁷⁹ Tamtéž, s. 97

⁸⁰ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 271-272. ISBN 978-80-7429-881-3.

4.3 Druhá fáze národního obrození

Co se týče počátku druhé fáze národního obrození roku 1800, zmiňme důležitou změnu v rámci státního zřízení. Konkrétně roku 1804 došlo k zániku Habsburské monarchie společně se Svatou říší římskou a zároveň k její přeměně na Rakouské císařství. V rámci těchto změn byl tehdejší český král František II. v roce 1804 korunován na rakouského císaře, a stal se z něj tak František I.⁸¹

Období jeho vlády bylo neodmyslitelně spojeno s bitvami s francouzským císařem a vojevůdcem Napoleonem Bonaparte, které skončily poslední bitvou „tří císařů“ u města Slavkova. Této rozhodující bitvy se roku 1805 vedle císařů Napoleona Bonaparte a Františka I. účastnil i ruský car Alexandr I. Bitva dopadla prohrou na straně rusko-rakouské armády, která bojovala proti Napoleonovi. Po bitvě byl dohodnut mír, ale pro Rakouské císařství to samozřejmě znamenalo četné územní ztráty.⁸²

Pro problematiku druhé fáze národního obrození je podstatnější vývoj po uzavření míru mezi císaři. Jak uvádí historik Rychlík, František I. totiž i po bitvě u Slavkova a uzavřeném míru plánoval novou válku, na kterou se důkladně připravoval. Tyto přípravy souvisely i s jistou „morální mobilizací obyvatelstva“.⁸³ Na základě plánovaných bojů proti nenáviděné Francii bylo povzbuzováno vlastenectví v jednotlivých zemích císařství.⁸⁴

V českých zemích měla podpora utužování vlastenectví a s tím související plány císařovy válečné odvety na vývoj obrody národa pozitivní dopad. Uvedme si například

⁸¹ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 279. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁸² Tamtéž, s. 280,

BĚLINA, P., M. HLAVAČKA a D. TINKOVÁ. *Velké dějiny zemí koruny české. sv. XI.a 1792-1860*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, s. 208. ISBN 978-80-7432-347-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3793e9f0-e021-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:66519050-ff1e-11e3-9806-005056825209>.

⁸³ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 281. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁸⁴ Tamtéž

podpoření založení Českého stavovského polytechnického ústavu z roku 1806, později známého jako České vysoké učení technické.⁸⁵

Na druhou stranu v době sprádání plánu odvěty proti Napoleonovi bylo na našem území ukrýváno několik uprchlíků z německých obsazených států. Mezi těmito lidmi začal vznikat proti-francouzský odboj, který souvisel s představami o osvobození a emancipaci německých obyvatel. To přispělo k tomu, že přístup k národní identitě přestával být určován na základě zemského vymezení, nýbrž jazykového, a tak se mnoho německy mluvících lidí žijících v českých zemích již neoznačovalo Čechy či Moravany, ale Němci.⁸⁶

S dalším poválečným vývojem po slavné porážce Napoleona v bitvě u Waterloo vznikl roku 1815 tzv. Německý spolek. K jeho založení došlo po Vídeňském mírovém kongresu.⁸⁷ Tento spolek měl v podstatě nahrazovat zaniklou Svatou říši římskou. Ve spolku bylo společně s českými zeměmi celkem „*osmatřicet nezávislých německých států a svobodných měst*“⁸⁸. Ovšem v souvislosti s vzrůstajícím německým národnostním hnutím to představovalo pokusy o proměnu Německého spolku z několika svobodných německých států a měst v „*jednotný německý stát*“⁸⁹, což opět dokazuje sílící nacionální snahy ze strany německého národa, se kterými se Češi museli vyrovnávat desítky let.

Německý přístup k národnosti, a tedy zpochybňování zemského vlastenectví na úkor jazykového, tak vedl i k změně přístupu k českým zemím. Ty byly Němci

⁸⁵ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 281. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁸⁶ Tamtéž, s. 282

⁸⁷ BĚLINA, P., M. HLAVAČKA a D. TINKOVÁ. *Velké dějiny zemí koruny české. sv. XI.a 1792-1860*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, s. 150. ISBN 978-80-7432-347-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3793e9f0-e021-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:66519050-ff1e-11e3-9806-005056825209>.

⁸⁸ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 287. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁸⁹ Tamtéž

považovány za „jeden z mnoha německých států“. I na základě toho byl tvořen program „počeštění“ v druhé fázi národního obrození.⁹⁰

Co se týče politického vývoje v českých zemích v druhé etapě národního hnutí je na místě alespoň stručně uvést dění okolo knížete Klementa Václava Metternicha. Tento vlivný diplomatický ministr a kancléř byl po dlouhou dobu blízkým poradcem Františka I. a stál v čele nejen zahraniční, ale i domácí politiky. V rámci jeho zahraničního vlivu, měl primárně zajišťovat a udržovat mír s ostatními státy. V otázce vnitřní politiky byla za jeho působení zavedena přísná cenzura a hlavním cílem bylo zabránit jakýmkoli revolučním hnutím.⁹¹ Lze říci, že veškerá moc byla v této době právě v rukou knížete Metternicha a jeho absolutistického, tvrdého přístupu ke státnímu zřízení s cílem potlačení jakýchkoli snah o uvolnění v zemi, či dokonce revolučních snah.⁹²

Nicméně revoluce na sebe přesto nenechala dlouho čekat a na našem území k ní došlo roku 1848. Pozornost ji bude věnována v další části textu, a to v kapitole týkající se třetí fáze národního obrození.

Tak jako jsme v části věnující se první fázi obrody národa uvedli její představitele, i v této době první poloviny devatenáctého století je na místě zmínit ty nejvýznamnější osobnosti a autory programu zrovnoprávnění češtiny ve druhé fázi národního hnutí, a sice filologa Josefa Jungmanna a historika Františka Palackého.

Filolog a profesor na pražském gymnáziu Josef Jungmann roku 1806 publikoval dvě své statě s názvem *Rozmlouvání o jazyku českém*. Zde se vyjadřoval zejména proti zemskému vlastenectví a prosazoval jazykový přístup k národní identitě. Jungmann se velmi zasazoval o prokázání kvality českého jazyka. Věnoval se mimo jiné

⁹⁰ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 291. ISBN 978-80-7429-881-3.

⁹¹ BĚLINA, P., M. HLAVAČKA a D. TINKOVÁ. *Velké dějiny zemí koruny české. sv. XI.a 1792-1860*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, s. 198-199. ISBN 978-80-7432-347-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3793e9f0-e021-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:66519050-ff1e-11e3-9806-005056825209>.

⁹² *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sedmnáctý díl*. Praha: J. Otto, 1901, s. 208. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:12355ca0-e6df-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:2b5ac6b0-04d6-11e5-97f4-5ef3fc9ae867>.

překladatelské činnosti a do češtiny přeložil významná světová díla. Na základě těchto překladů chtěl dokázat, že český jazyk může být i kvalitním uměleckým jazykem.⁹³

Jedním z nejdůležitějších Jungmanových děl byl pětisvazkový *Slovník česko-německý* vydaný v letech 1835 až 1839. Slovník Josefa Jungmanna byl mezinárodně uznávaným dílem a rozhodně se stal nezbytným podkladem pro následující vývoj češtiny.⁹⁴

Další významnou osobností, která se velmi zasazovala o jazykové zrovnoprávnění českého jazyka s německým, byl František Palacký.⁹⁵ Ten se, stejně tak jako jeho o asi dvacet let starší kolega Jungmann, nejprve věnoval básnické tvorbě a překladatelství. Z jeho raných děl je zřejmé, že se zajímal o krásu a úroveň českého jazykového a veršového umění. V rámci svého působení v Praze se zabýval historickou činností, konkrétně se soustředil na české dějiny. Palackého největší dílo, a to *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* bylo dokončeno v roce 1876, kdy také zemřel.⁹⁶

Z významných událostí stádia od počátku století do roku 1848 je podstatné také uvést otevření Vlasteneckého muzea, ke kterému došlo roku 1822. Muzeum vzniklo z iniciativy Královské české společnosti nauk, o které byla zmínka v předešlé pasáži textu, a později bylo přejmenováno na Národní muzeum. Roku 1827 dokonce začal vycházet *Časopis společnosti Vlasteneckého muzea v Čechách*. Významný časopis, později přejmenovaný na *Časopis českého muzea*, vznikl právě díky Františku Palackému.⁹⁷

Další významnou událostí spojenou i s osobami Františka Palackého a Josefa Jungmanna bylo roku 1831 založení tzv. Matice české, která coby „literární fond“

⁹³ MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury 1: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015, s. 103. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

⁹⁴ Tamtéž, s. 104

⁹⁵ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 150. ISBN 978-80-7432-985-2.

⁹⁶ MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury 1: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015, s. 107. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

⁹⁷ Tamtéž

financovala vydávání základních a významných děl, jednalo se například o Jungmannův *Slovník* nebo Palackého *Dějiny*, těchto představitelů české národního hnutí.⁹⁸

Z důvodu rozsahu předložené práce už jen stručně jmenujeme další významné představitele a kroky, s nimi spojeny. Uvedme například rozmach v časopisecké tvorbě psané česky, což také velmi přispívalo rozvoji češtiny. V roce 1834 začal vycházet časopis *Květy české* s podtitulem *Listy zábavné pro všeliký stav*, který se o rok později změnil na *Národní zábavník pro Čechy, Moravany a Slováky*, což ukazuje na primárně zábavnou funkci tohoto slavného periodika. Neméně proslulý byl i redaktor *Květů* v této době, a sice významný vlastenec a autor textu české národní hymny Josef Kajetán Tyl.⁹⁹

U významné osobnosti zejména literární tvorby druhé fáze národního obrození, dramatika, prozaika a také kritika Josefa Kajetána Tyla zmiňme hlavně to, co je důležité pro téma práce, a sice jeho osobitý vliv na lidovou výchovu. Jeden z nejvýraznějších představitelů uměleckého směru romantismu vedle *Květů* redigoval například také v letech 1846 až 1847 lidovými výchovný časopis *Pražský posel*, který byl silně tendenčně zaměřen na své čtenáře, které měl vést k utužování národního ducha, ale i k sociálnímu či morálnímu upevnění směřovanému širokým lidovým vrstvám.¹⁰⁰ To opět dokazuje soustředěnost na lidové vrstvy a jejich osvětu, která byla vysvětlena v úvodní části předložené práce.

4.3.1 Vzdělávání v druhé fázi národního obrození

Je zřejmé, že v této době byla úředním jazykem němčina. Již bylo uvedeno, že český jazyk byl považován za jazyk nižších vrstev, jelikož i většina šlechty se v té době

⁹⁸ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 216. ISBN 978-80-7432-985-2.

⁹⁹ *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Patnáctý díl*. Praha: J. Otto, 1900, s. 471. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:8142bef0-e6e2-11e4-9c07-001018b5eb5c?page=uuid:31738880-1088-11e5-b309-005056825209>.

¹⁰⁰ DVOŘÁK, K. et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. 1. vyd. Praha: ČSAV, 1960, s. 419. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data//dejiny/hcl/dcl2/dcl2.pdf>.

hlásila k německé národnosti.¹⁰¹ Německý jazyk byl povinný i na školách, a to z důvodu plánované germanizace tedy poněmčení „*neněmeckého obyvatelstva českých zemí*“. Vzhledem k tomu, že ale velká část učitelstva nižších škol v oblastech, kde žili Češi, německy neuměla, neprobíhala germanizace tak, jak bylo v rámci programu poněmčení plánováno.¹⁰²

Oproti nižším školám, na těch vyšších se naopak vyučovalo německy nehledě na to, zda byly v českých nebo německých oblastech země.¹⁰³ Čeští obrozenci z toho důvodu jevíli zájem o výuku na středních školách v jazyce českém. Proti tomu pochopitelně vystupovali naopak představitelé Němců žijících na českém území ze strachu o zachování vlastní národní identity.¹⁰⁴

V době po přelomu století vznikaly v Čechách nová gymnázia, na kterých bylo dokonce zrušeno školné, a byla tak dostupnější. Vyučovaným jazykem byla místo latiny němčina. Ovšem v roce 1816 se podařilo docílit rozšíření výuky češtiny.¹⁰⁵ Konkrétně měli od té doby na gymnáziích v českých oblastech vyučovat profesori se znalostí nejen německého, ale i českého jazyka. Taková gymnázia byla například v Hradci Králové, Písku nebo Jindřichově Hradci.¹⁰⁶ Co se týče vyššího školství, češtinu jako vyučovací jazyk najdeme „*například na olomoucké stavovské akademii*“.¹⁰⁷

Roku 1832 byl Jungmannem a dalšími představiteli hnutí napsán tzv. *Pamětní list o nynějším stavu vyučování v českém jazyku na učilištích v Čechách*, který se taktéž zasazoval o rozšíření výuky v českém jazyce.¹⁰⁸

¹⁰¹ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 293. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁰² ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 148. ISBN 978-80-7432-985-2.

¹⁰³ Tamtéž

¹⁰⁴ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 309. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁰⁵ Tamtéž

¹⁰⁶ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 149. ISBN 978-80-7432-985-2.

¹⁰⁷ Tamtéž

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 150

Ke konci druhé fáze obrození, v revolučním roce 1848, vznikla v Praze první hlavní škola, ve které byla vyučovacím jazykem čeština a jejím ředitelem se stal Karel Slavoj Amerling, který se velmi zasazoval i o vzdělávání dívek, a tak mu bude věnována samostatná kapitola. Co se týče první hlavní školy s vyučovacím jazykem češtinou, jednalo se o hlavní školu zřízenou v Plzni již roku 1819.¹⁰⁹

4.3.2 Otázka žen v druhé fázi národního obrození

Na tomto místě práce uvádí příklady snah o ženské vzdělávání a jejich lepší společenské postavení v době probíhající druhé fáze národního obrození, tedy v téměř celé první polovině devatenáctého století. Text se věnuje důležitým příkladům vyvíjeného úsilí o lepší postavení dívek a žen, i když je v této době nesrovnatelné s těmi snahami, které probíhaly až v druhé polovině století devatenáctého.

Již v počátku devatenáctého století spatřujeme představy o jakési vyrovnanosti žen s muži, a vůbec o jejich postavení. Například roku 1815 Václav Krolmus, významný český vlastenec, pořádal ve svém bytě pravidelné přednášky, kterých se vedle chlapců mohly účastnit i dívky, u kterých, co se týče jejich schopností, údajně neviděl žádné rozdíly s chlapci.¹¹⁰

Obecně v etapě první poloviny devatenáctého století to byly zejména soukromé osoby, které se zasloužily o vytvoření různých vzdělávacích platform pro dívky. Úsilí o jakousi emancipaci žen skrze jejich vzdělávání bylo vždy spojeno se snahami vlasteneckými. Propojení vlasteneckých snah s pokusy o vzdělávání dívek a žen bylo pro toto období velice charakteristické. Tou vlasteneckou snahou bylo zejména prosazení češtiny coby výukového jazyka. Jak již bylo řečeno, běžně se totiž vyučovalo v jazyce německém. Nicméně je důležité zmínit, že neznalost mateřského jazyka nebyla

¹⁰⁹ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 149. ISBN 978-80-7432-985-2.

¹¹⁰ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 11. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

problémem pouze první poloviny devatenáctého století, přetrvala až do konce století, což bude rozvedeno v dalších částech předloženého textu.¹¹¹

Na následujících řádcích bude věnována pozornost především významným osobnostem a vzdělávacím spolkům vznikajících z jejich iniciativy. Tyto spolky a vůbec vzdělávací instituce pro ženy se nejčastěji nacházely ve městech. Na venkově to nebylo obvyklé a maximem toho, kde se mohly na venkově dívky vzdělat, byla „vyšší dívčí služba na faře“¹¹² nebo samostatně. Tato možnost naučit se nejčastěji vařit nebo třeba německému jazyku byla navíc zřejmě zpoplatněna.¹¹³

4.3.3 Karel Slavoj Amerling a Budeč

První polovina devatenáctého století, konkrétně jeho třicátá a čtyřicátá léta, jsou v rámci snah o ženské vzdělání spojeny především s osobností buditele Karla Slavoje Amerlinga. Tento pedagog, spisovatel a popularizátor vědy 26. června roku 1842 totiž založil v jednom pražském domě školu jménem Budeč¹¹⁴, ve které se o rok později začal věnovat i dívčímu vzdělávání. Do této budovy byly přesunuty z důvodu kapacity pravidelné přednášky, které se do té doby konaly v bytě neméně slavné osobnosti novináře a politika Josefa Václava Friče. Nejen z kapacitních důvodů, ale i z velkého zájmu o Amerlingovo přednášení byla založena škola Budeč.¹¹⁵

¹¹¹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 10. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

¹¹² LENDEROVÁ, M., T. Jiránek a M. Macková. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 206. ISBN 978-80-246-1683-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:7d678b00-3955-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:210a92a0-5357-11e6-8746-005056825209>.

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ KOSATÍK, P. *České okamžiky*. 1. vyd. Praha: Torst, 2011, s. 64. ISBN 978-80-7215-413-5.

¹¹⁵ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 10. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

Karel Slavoj Amerling měl se svou školou velké plány, v jeho hlavě vznikaly návrhy na založení průmyslové školy, vyšší ženské školy nebo například ústavu pro slabomyslné.¹¹⁶ Bohužel se jeho tužby nikdy nenaplnily a z finančních důvodů nebyla Budeč o tyto návrhy rozšířena. Už ale jeho zájem v oblasti dějin první poloviny devatenáctého století lze považovat za ojedinělý a úctyhodný.

Mezi prvními vyučujícími na Amerlingově škole byl například obrozenec Josef Franta Šumavský nebo historik Antonín Rybička, dále s Amerlingem spolupracovali například kněz Václav Krolmus nebo kaplan Jan Vlček. Amerlingova Budeč, ve které se ve všední dny vyučovalo obvykle od šesté do desáté hodiny, bohužel roku 1848 zanikla, konkrétně byla budova prodána. Místo školy se z ní stal činžovní dům.¹¹⁷

Karel Amerling se ale po zániku Budče „stal ředitelem první české hlavní školy na Novém Městě“.¹¹⁸ Budeme-li se zajímat o to, proč Amerlingova škola zanikla a její zakladatel se svými velkolepými plány neuspěl, odpovědí nebude pouze nedostatek financí, v jejichž otázce byl Amerling dosti nepraktický, ale i jeho přílišný idealismus, s jakým spřádal plány na rozšíření své vzdělávací instituce o další ústavy či školy.¹¹⁹

Amerling, uváděn jako osobnost stojící při zrodu emancipace žen v Čechách, je pro nás dnes spíše jen symbolem započetí této éry emancipace, která se plně odehrávala ale až v druhé polovině devatenáctého století. Za Amerlingova působení ve čtyřicátých letech první poloviny dlouhého století ještě totiž o emancipaci žen coby jejich zrovnoprávnění s muži mluvit nelze.¹²⁰

Ženy, které navštěvovaly Budeč nebo jiné organizované přednášky, byly vedeny zejména k vlastenectví, také k sebevzdělávání nebo společenské konverzaci. Podstatné je ale říci, že toto všechno ve většině případů skončilo, když se žena vdala, a stala se tak ženou v domácnosti. Je jen málo příkladů žen navštěvujících Budeč, které se alespoň

¹¹⁶ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 10. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 11

¹¹⁸ Tamtéž, s. 10

¹¹⁹ Tamtéž

¹²⁰ Tamtéž, s. 12

pokusily o vlastní literární tvorbu a jen jedna z nich u toho setrvala. Takovou ženou nebyl nikdo jiný než slavná česká spisovatelka Božena Němcová, která Budeč také navštěvovala.¹²¹

4.3.4 Bohuslava Rajska a Společnost dívek českých

Další důležitou osobností zajímající se o ženské vzdělávání působící ve čtyřicátých letech devatenáctého století byla Bohuslava Rajska považovaná za „nejvzdělanější českou ženu své doby“¹²². Tato žena, vlastním jménem Antonie Reissova, ještě v roce 1839 založila tzv. Společnost dívek českých. Jejím cílem v rámci této společnosti bylo vychovávat vlastenkyně. Také se ale soustředila na podporu ženského vzdělávání, a tak se ženy patřící do této společnosti například snažily překládat francouzskou či německou literaturu.¹²³ O jejím „prvním českém ústavu pro vzdělávání českých dívek“¹²⁴ nejsou bohužel téměř žádné konkrétnější informace. Nicméně později velice spolupracovala s Karlem Amerlingem v jeho škole Budči, které se týkala předchozí kapitola. Z této spolupráce je patrné, jak byla pro chod školy nepostradatelná zejména pro své kvalitní pedagogické a organizační schopnosti.¹²⁵

¹²¹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 10. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

¹²² NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 21. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

¹²³ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 14. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

¹²⁴ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 22. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

¹²⁵ Tamtéž, s. 21

Nakonec ale i Bohuslava Rajska dala prednost tradičnímu životu tehdejší doby, když se provdala za významného českého básníka Františka Ladislava Čelakovského a věnovala se povinností „s uzavřením manželského svazku spojeným“. Začala se také starat o čtyři manželovy děti, které měl Čelakovský z předešlého sňatku.

Rajská sama uvedla, že se za Čelakovského neprovdala z lásky, ale že cítila povinnost postarat se o jeho děti, které přišly o svou vlastní matku. Nicméně tím jen potvrdila trend doby, a to že se společně se sňatkem vzdala svého dalšího působení v založené škole, a vůbec dosavadních pracovních povinností. Její ústav ale s jejím odchodem z Prahy neskončil, ba naopak pokračoval dál, a to pod vedením Rajske následovnice Eleonory Jonákové.¹²⁶

Rajská, jak je zřejmé z její soukromé korespondence, vždy považovala přese všechnu snahu o ženské vzdělávání za nejdůležitější ženské poslání úlohu manželky a matky. A pokud by se žena neprovdala a chtěla by se věnovat povolání, viděla pro ni Rajská pouze možnost povolání coby soukromé učitelky nebo vychovatelky.¹²⁷

Rajská, která svůj život věnovala organizaci dívčího vzdělávání, pak v roce 1843 založila soukromý dívčí ústav ve Vodičkově ulici v centru Prahy, který poskytoval základní vzdělání pro profesi učitelek.¹²⁸ O rok později už navštěvovalo její ústav cílený na ženské vzdělávání patnáct dívek.

¹²⁶ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 13. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

¹²⁷ Tamtéž, s. 14

¹²⁸ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 254. ISBN 978-80-7432-985-2.

4.3.5 Magdalena Dobromila Rettigová

Na tomto místě se text věnuje další významné ženské postavě první poloviny devatenáctého století, která se zasloužila o výchovu dívek v Čechách a je označována za první českou feministku.¹²⁹ Tou ženou byla spisovatelka a milovnice své vlasti Magdalena Dobromila Rettigová. Patrně nejvíce je její jméno spjato se slavnou knihou *Domácí kuchařka aneb Pojednání o masitých a postních pokrmech pro dcerky české a moravské*, která byla vydána roku 1826.

Rettigová je ale důležitou osobností i v oblasti výchovy a vzdělávání dívek. Neméně známe jsou její výchovné povídky určené mladým dívkám. To, co Rettigová nejvíce prosazovala a co se snažila v dívkách probouzet, byly tzv. domácí ctnosti. Představme si pod tím zejména vyznávání rolí matky a hospodyně, na které se snažila dívky připravovat i na svých často pořádaných kurzech.

Rettigové celoživotní vlastenecké nasazení a vedení spořádaného života má jisté souvislosti s jejím osobním životem od mládí. Narodila se přísné matce vychovávající Magdalénu zejména k pracovitosti a disciplinovanosti. Od svých mladých let velice ráda četla, což ji napomáhalo k nabytí vzdělání, do škol chodila totiž jen krátkou dobu svého života, a to pouze do škol německých. Matka Rettigové, ač česky uměla, nechtěla, aby se její dcera coby dívka z úřednické rodiny, jazyk své matky učila.¹³⁰ Četba českých knih Magdaleně tedy pomáhala i k osvojení českého jazyka, který se později začala učit i od svého manžela.¹³¹

V úvodu kapitoly bylo zmíněno, že Magdalena Dobromila Rettigová je považována za první představitelku českých feministek. Oproti reprezentantkám ženské emancipace, které lze pozorovat v druhé polovině devatenáctého století, to ale není tak přesné. Rettigová sice organizovala salóny, kam byly zvány dívky a ženy vedené k výchově a úctě k vlasti a považovala možnost vzdělávání za něco, co by nemělo být

¹²⁹ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 12. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

¹³⁰ Tamtéž, s. 12-13

¹³¹ Tamtéž

umožňováno jen mužům, nicméně v ostatních otázkách, a to zejména vzájemného vztahu žen a mužů, byla velmi konzervativní. Rodinné blaho a vůbec spokojenost spíše ostatních než její vlastní, jak ji k tomu vychovávala matka¹³², v tomto případě spokojenost manželova, pro ni bylo posvátné. To samo o sobě vysvětluje i její celoživotní vzývání třech základních ctností, a to Boha, vlasti a rodiny. A proto celý život oddaně pečovala o „rodinný krb“ a svému manželství se plně podřizovala. Je ale na místě říci, že taková spořádaná rodina, které Rettigová obětovala celý život, byla v době první poloviny devatenáctého století ideálem, který nebyl samozřejmostí.¹³³

Výše popsané snažení o výchovu a vzdělávání dívek a žen bylo u Rettigové založené na jejím názoru, že takové postavení ženy v rodině, o které se celý život snažila, pramení právě z jejího vzdělání. Rettigová se domnívala, že vzdělaná a respektující žena může totiž svému muži zajistit komfortní rodinné prostředí, ve kterém mu sama bude „dobrou společnicí“.¹³⁴

4.4 Třetí fáze národního obrození

Třetí a poslední fáze národního obrození byla nepochybně ovlivněna revolucí, ke které došlo právě roku 1848. Je na místě uvést, že revoluce neprobíhala pouze na našem území, ale i v dalších evropských zemích. Stručně lze shrnout, že požadavky a důvody pro revoluční hnutí v zemích jako byly Itálie, Francie nebo některé rakouské či německé země, byly zejména občanská rovnost a zavedení ústavy, případně její rozšíření o občanská práva. Společní byli i ti, kteří stáli v čele revoluce, nejčastěji se dle historika

¹³² NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 12. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

¹³³ Tamtéž, s. 13

¹³⁴ Tamtéž

Jana Rychlíka jednalo o mladé představitele tehdejší buržoazní třídy a revoluční masy byly tvořeny zejména lidmi z nižších vrstev žijících ve městech nebo i venkovany.¹³⁵

Co se týče otázky národa a revoluce, v tomto případě se již jednotlivé země lišily. Předložený text stručně vysvětlí průběh revolučního hnutí v českých zemích.

Na našem území to byla stavovská opozice, která byla proti absolutistické vládě vedena hrabětem Nosticem a žádala o to, aby byl svolán zemský sněm a na něm byly lépe zastoupeny i neprivilegované vrstvy společnosti, a sice „*měšťanstvo a případně bohatí sedláci*“. Než k tomuto sněmu došlo, dostali se do popředí radikálové. Konkrétně to byl „*radikálně-demokratický tajný spolek Repeal*“.¹³⁶ Z jeho iniciativy byly svoláváni lidé k účasti na veřejném shromáždění konaném ve Svatováclavských lázních v Praze 11. března 1848. Na tomto sněmu byl předložen program s konkrétními požadavky, nicméně byl sestaven představiteli liberálního revolučního proudu a radikálové jej považovali za dosti umírněný. V programu byly stanoveny požadavky na rovnoprávné postavení „*Čechů a Němců v českých zemích včetně rovnoprávnosti češtiny a němčiny, spojení zemí české koruny do jednoho celku s centrálními úřady v Praze, reformu soudnictví a veřejné správy, zrušení roboty...svobodu tisku, shromáždování a náboženského vyznání*“.¹³⁷

Ovšem současně byly v programu stanoveny požadavky i z oblasti tehdejšího školství, jednalo se samozřejmě o vyučování v češtině na školách, ale i o postavení učitelů a jejich vzdělávání, „ *které mělo být prodlouženo na dva roky*“.¹³⁸

Na základě nároků stanovených na Svatováclavském sněmu byla tvořena petice směřována císaři. Avšak v té době ve Vídni došlo k povstání a byl svržen kníže Metternich, a poté následovalo tvoření ústavy. Představiteli opozice byla vytvořena druhá, a již důraznější petice, na kterou císař odpověděl tzv. kabinetním listem z dubna roku 1848 a ve kterém vyjádřil souhlas se zrovnoprávněním češtiny a němčiny. Je

¹³⁵ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 303. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹³⁶ Tamtéž, s. 304

¹³⁷ Tamtéž, s. 305

¹³⁸ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 231. ISBN 978-80-7432-985-2.

důležité uvést, že i pražští Němci nezůstali stát stranou a formovali vlastní požadavky týkající se připojení Němců z rakouských zemí k německému státu.¹³⁹

Za velký úspěch je považováno přetvoření Svatováclavského výboru v Národní výbor coby nejdůležitější organizaci celého českého hnutí té doby. Společně s jeho vznikem došlo k založení prvních pravých politických novin, a to *Národních novin*, které vedl významný publicista a básník Karel Havlíček Borovský.¹⁴⁰

Společně s osobností novináře Karla Havlíčka Borovského je na místě uvést jeho snahy o vzdělávání právě ve fázi po roce 1848. Havlíček tvrdě prosazoval své názory týkající se pozice tehdejšího učitelského stavu a také učitelského vzdělání. Mimo to se zasazoval i o vzdělávání pro „*třídu pracujících*“.¹⁴¹

Mezi představiteli českého hnutí, které se ale později rozdělilo na liberální a radikální tábory, se formovaly nové požadavky na plánovaný Slovanský sjezd. Stručně řečeno, požadavkem byla zejména změna Rakouského císařství ve federalizovaný stát s ústavou, ve kterém by byl pak samostatným prvkem český stát. Slovanský sjezd se konal v červnu roku 1848. V rámci bohoslužby konané v Praze procházel i slavnostní průvod. Ten byl zastaven vojskem vojenského generála Alfreda Windischgrätze a ze střetu průvodu lidí s vojáky došlo k povstání, v jehož čele byli hlavně studenti z radikálního tábora. Liberálové projevíli s povstáním svůj nesouhlas. Povstání trvalo pět dní a skončilo kapitulací Prahy. O několik dní později byla ukončena činnost Národního výboru a došlo k zatýkání představitelů opozice.¹⁴²

¹³⁹ KÁCOVSKÁ, J. *Rok 1848 v české literatuře* [online]. Praha, 2008. [cit. 2021-05-13]. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy, Vedoucí diplomové práce: Václav Vaněk. S. 14-15. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/19060/DPTX_2008_1_11210_ASZK10001_125067_0_67159.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

¹⁴⁰ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 307-308. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁴¹ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 45. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

¹⁴² RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 312. ISBN 978-80-7429-881-3.

Revoluční rok 1848 lze zakončit událostí, kdy se stal v prosinci novým císařem synovec panovníka Ferdinanda V. František Josef I.¹⁴³

Od ledna následujícího roku 1849 byla tvořena ústava zvaná Kroměřížská, která měla zavést občanskou rovnost, dále například svobodu slova a tisku. Tato ústava však nikdy nebyla kroměřížským sněmem schválena, císař jej nechal rozpustit a vydal novou ústavu. Ta je známa pod dvěma označeními, zaprvé coby Stadionova ústava podle svého autora ministra vnitra Stadionu a zadruhé jako tzv. oktrojovaná. Na jejím základě byl nastolen centralistický systém, ve kterém byla zredukována moc zemského sněmu na úkor vysokých císařových kompetencí.¹⁴⁴

Představitelé českých demokratů v době po vyhlášení nové ústavy sprádali plány na další povstání. Nicméně k žádnému už nedošlo, protože jeho přední zosnovatelé byli „včas“ zatčeni.¹⁴⁵

Ze zajímavých událostí v oblasti snah o používání českého jazyka posledního roku první poloviny devatenáctého století uvedme vznik českého úředního názvosloví. Byly vytvořeny především právnícké termíny, díky kterým se mohl více používat český jazyk v rámci místního soudnictví.¹⁴⁶

Následující vývoj od roku 1850 na našem území bude pokračovat v kapitole *Období druhé poloviny 19. století*.

4.4.1 Vzdělávání a otázka žen v třetí fázi národního obrození

Jelikož se v této části text zabývá pouhými dvěma roky, bude zde věnována stručně pozornost zajímavým změnám v oblasti školství a dívčího vzdělávání této fáze dějinného vývoje.

¹⁴³ URBAN, O. *Česká společnost 1848-1918*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 68. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:e998c030-95fe-11e2-9a08-005056827e52?page=uuid:1c52b0d0-a5ae-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

¹⁴⁴ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 316-317. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 318

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 318-319

V letech 1848 a 1849 došlo totiž k významným reformám v oblasti gymnázií a reálék. Studium na gymnáziích nově trvalo osm let, a navíc se dělilo na tzv. dva stupně. Každý trval čtyři roky, kdy v rámci těch nižších tříd probíhala výuka elementárně a ve vyšších ročních byla naopak více vědecká. Mezi vyučované předměty patřila například latina, čeština, nově se objevila výuka přírodopisu, fyziky či psychologie, volitelné byly hodiny kreslení, tělocviku či zpěvu.¹⁴⁷ Osmiletá gymnázia byla zakončena maturitou a připravovala na další studium na univerzitách.

Existovala ovšem i možnost po prvních čtyřech letech gymnázia přechodu na tzv. reálky, které probíhaly v trvání šesti let a nabízely všeobecné vzdělání připravující zejména na studium techniky.¹⁴⁸

V práci byl již věnován prostor velice důležitému revolučnímu roku 1848, který se odrážel i v ženské otázce, a to konkrétně v otázce dívek na školách. Uvolnění po roce 1848 bylo sice tvrdě utlumeno s rokem 1951, ovšem v době mezi těmito událostmi, nazývané také jako „jaro národů“, kdy docházelo k různým reformám a snahám o uvolnění, byla řešena i otázka školství.¹⁴⁹

Změny se například týkaly zavedení češtiny jako vyučovacího jazyka na trojtřídní hlavní škole v Praze a zároveň účasti dívek na výuce v této škole. Nicméně současně byla vyvíjena snaha o vznik samostatné české dívčí školy.¹⁵⁰ Do té doby dívky navštěvovaly školu při trojtřídní pražské hlavní škole. Je zajímavé pozorovat, jak se odlišovaly počty vyučovacích hodin chlapců a dívek. Dívky, které se učily zejména ručním pracím, měly méně vyučovacích hodin než chlapci. Bylo tomu tak pro to, že dívky měly být i nadále samostatně vychovávány k tomu, aby dokázaly zastat domácí práce, ale i úlohy služek nebo chův.

Rozhodně ale v této době byly školy a školské systémy zdokonalovány hlavně pro vyšší chlapecké vzdělávání. Jak uvádí ve své publikaci Marie Bahenská, lze

¹⁴⁷ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 237-238. ISBN 978-80-7432-985-2.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 238

¹⁴⁹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 28. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

¹⁵⁰ Tamtéž

shrnout, že ve většině případů tehdejších ústavů nebylo zajištěno vyšší dívčí vzdělávání.¹⁵¹

¹⁵¹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 31. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

5 OBDOBÍ DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ

Ve fázi přechodu do druhé poloviny devatenáctého století lze mluvit o znovu nastolovaném absolutismu. Opět na našem území docházelo například k zavádění cenzury a zákazu existence časopisů a novin. Zde uvedme příběh výše zmíněného Karla Havlíčka Borovského, kterému nebyla od roku 1850 povolena činnost vydávání *Národních novin*. O rok později byl Havlíček Borovský dokonce zatčen, a následně nuceně deportován do tyrolského města Brixenu.¹⁵²

Na Silvestra roku 1851 byla zrušena Stadionova ústava a moc se více soustředila do rukou panovníka a jeho svěřenců. Jedním z nich byl ministr vnitra Alexandr Bach, který je neodmyslitelně spojen s absolutistickým přístupem, se kterým souviselo zejména sjednocování státní správy pod „rozvinutý administrativní aparát“.¹⁵³ Také, hlavně pro udržování nastolené moci a po zkušenostech z revolučních let, byly velmi posíleny bezpečnostní orgány, a sice tajná policie.

Historik Rychlík například poukazuje na fakt donašečů a spolupracovníků z řad, lze říci, „českých intelektuálů“ či představitelů kulturního dění v českých zemích. Ti právě tajné policii podávali dobré informace získané mezi skupinami lidí, kteří se podíleli na českém národním hnutí nebo jiných demokratických aktivitách. Rychlík vysvětluje, že tak byly tyto osoby pod policejním dohledem, jednou z nich byla například spisovatelka Božena Němcová.¹⁵⁴ Vůbec představitelé hnutí byli policejně hlídání a doba Bachova absolutismu znamenala oslabení národních snah například ve vzniku nových národních institucí.¹⁵⁵

Na druhou stranu lze říci, že v rámci české otázky nebyla tato Bachova doba vyloženě proti Čechům a českému jazyku. Můžeme shrnout, že české národní snahy z oblasti kultury nebo školství nebyly režimem zakázány. Nicméně v centralisticky uspořádaném státním zřízení byl nezbytný jeden společný jazyk, kterým byla němčina,

¹⁵² RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 319. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁵³ Tamtéž, s. 320

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 321

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 322

což pochopitelně nevyhovovalo jasně stanovenému programu ze strany představitelů českého hnutí.¹⁵⁶

V roce 1859 došlo k pádu absolutismu ministra vnitra Alexandra Bacha. Důvodem byla, stručně řečeno, zejména jeho špatná zahraniční a finanční politika. Další důležitou událostí bylo vydání nové ústavy z roku 1861 známé jako tzv. únorová ústava. Na jejím základě byla parlamentem zvolena říšská rada, která se dělila na dvě komory, a to panskou a poslaneckou sněmovnu. Nová ústava byla také sestavena centralisticky a opět potvrzovala císařovu vysokou moc.¹⁵⁷

Období počátku šedesátých let devatenáctého století byla také obdobím rozvoje dalších národních aktivit. Za velmi významný počín považujeme plány na stavbu Národního divadla. Než ale došlo k jeho stavbě, byla otevřena v listopadu roku 1862 skromná budova označovaná jako Prozatímní divadlo, kde bylo možné hrát do doby otevření Národního divadla, ke kterému slavnostně došlo dne 11. června 1881. Ovšem o asi dva měsíce později vypukl v budově požár. Tato nešťastná událost byla považována za národní katastrofu. V roce 1883 došlo k znovuotevření opravené budovy poškozené požárem. K jeho příležitosti se při premiéře hrála opera Bedřicha Smetany *Libuše*.¹⁵⁸

Stejně tak, jako bylo slavné dění okolo vzniku Národního divadla, za významnou událost považujeme i Jubilejní výstavu zemskou, která se konala roku 1891.¹⁵⁹

Co se týče národních snah, uvedme okrajově požadavky vedoucí Národní strany v čele s Františkem Palackým a politikem Františkem Ladislavem Riegrem, která

¹⁵⁶ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 322. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 325, 327

¹⁵⁸ *Národní divadlo – historie: Myšlenka vybudování důstojného kamenného divadla českého národa* [online]. [cit. 2021-05-13]. Dostupné z: <https://www.narodni-divadlo.cz/cs/sceny/narodni-divadlo/historie>.

¹⁵⁹ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 50. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

konkrétně vytvořila program označovaný jako „české státní právo“.¹⁶⁰ Na základě toho bylo požadováno „sjednocení zemí české koruny do jednoho celku a jeho spojení se zbytkem říše v podobě pouhé unie, kde by jen nejnnutnější záležitosti (především obrana, finance a zahraniční věci) byly spravovány společně“.¹⁶¹ Toto pojetí ovšem naprosto neuznávali čeští Němci, a to z důvodu jejich možné oslabené pozice národnostní menšiny v českém státním zřízení.

Nicméně i v Národní straně došlo k rozporům v názorech o požadavcích jejich představitelů. Nakonec se její členové rozdělili na dvě skupiny. Členové první skupiny nesou označení staročesi. Byly pro ně typické konzervativní názory. Ti druzí, kteří představovali radikálnější část Národní strany, byli naopak mladočeši.¹⁶² Národní strana se plně rozpadla roku 1873.¹⁶³ Například v devadesátých letech pak ve volbách vyhráli mladočeši.¹⁶⁴

Z dalšího dějinného vývoje druhé poloviny devatenáctého století krátce zmiňme rakousko-pruskou válku, ke které došlo roku 1866 a jejíž velká část se mimo jiné odehrávala na území Čech a rozhodující bitva u Hradce Králové.¹⁶⁵ V této bitvě utrpěla rakouská vojska tvrdou porážku, po prohře následovalo příměří, a nakonec uzavření míru. Po něm byl také rozpuštěn Německý spolek.¹⁶⁶ Naopak došlo k jednáním o vyrovnání Rakouska a Uherska, na jejichž základě vzniklo nové Rakousko-Uhersko a „na území dosud jednotného Rakouského císařství byly nyní dva polosamostatné státy: Rakousko a Uhry, oba s neúplnou suverenitou.“¹⁶⁷

¹⁶⁰ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 330. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁶¹ Tamtéž

¹⁶² Tamtéž

¹⁶³ Tamtéž, s. 353

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 360

¹⁶⁵ URBAN, O. *Vzpomínka na Hradec Králové: drama roku 1866*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1986, s. 238. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:8e68c9e0-9271-11e5-a715-005056827e52?page=uuid:15e5f580-9f8f-11e5-b5dc-005056827e51>.

¹⁶⁶ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 334-335. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 336

Následně byla také vydána nová ústava, tzv. prosincová.¹⁶⁸ Češi dále projevovali snahu o sjednocení, ty byly ale potlačovány.¹⁶⁹

Rozsah a téma práce neumožňuje větší pozornost této problematice, ovšem souhrnem lze říci, že vůbec celá poslední třetina devatenáctého století byla pak charakteristická konflikty českých politických představitelů s rakouskou vládou.

Poslední desetiletí devatenáctého století bylo z politického hlediska plně změn. Již bylo uvedeno, že mladočeši vyhráli volby roku 1891. V souvislosti s tím došlo k rozpadu představitelů pravice.¹⁷⁰ Jednou z věcí, kterou se snažili mladočeši prosadit, bylo zavedení všeobecného volebního práva, což bylo ze strany vládní koalice odmítnuto.¹⁷¹

Zároveň v devadesátých letech došlo ke vzniku zcela nových politických hnutí a stran, okrajově zmiňme například hnutí agrární, pokrokařské hnutí, Českou národní sociální stranu nebo Českou stranu lidovou. Pokrokaři, kterým bylo policií přisouzeno označení Omladina, se měli dopouštět různých radikálních činů. Nakonec perzekuce proti lidem, kteří ve většině případů byli k Omladině přiřazeni neprávem, vyústily ve vykonstruovaný proces a roku 1894 byly odsouzeny desítky osob. Závěrem uvedme Radikálně pokrokovou stranu, která vznikla z části propuštěných lidí odsouzených právě v procesu s Omladinou.¹⁷²

5.1 Vzdělávání a lidová výchova v druhé polovině 19. století

V předešlé kapitole bylo vysvětleno, co znamenala pro národ doba tzv. Bachova absolutismu. I do oblasti vzdělávání, výchovy a osvěty se promítly všemožné perzekuce

¹⁶⁸ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 338. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 348-349

¹⁷⁰ URBAN, O. *Česká společnost 1848-1918*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 410. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:e998c030-95fe-11e2-9a08-005056827e52?page=uuid:1c52b0d0-a5ae-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

¹⁷¹ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 360. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁷² Tamtéž, s. 363-364

a zakazy typické pro toto období. Hodně pokrokových pedagogů bylo politicky stíháno a mnoho organizací pod policejním dohledem. Nicméně spolky a osvěta, které nebyly politického charakteru, fungovaly dál, a to například osvěta v oblasti přírodovědy či hospodářství. Zmíňme například založení vzdělávacího ústavu, „*jakéhosi předobrazu hospodářské školy*“, který propagoval vzdělání v oblasti řemeslnicko-hospodářské.¹⁷³

V etapě druhé poloviny devatenáctého století byla také rozvíjena umělecká činnost lidových vrstev. Například ochotnické spolky a jejich divadelní aktivity měly díky vlastenecky zaměřeným divadelním hrám nejčastěji z rukou autora Josefa Kajetána Tyla výchovný charakter. Co se týče umění, nechyběly ani pěvecké spolky, ze kterých je patrně nejznámější spolek Hlahol.¹⁷⁴

Další velmi důležitou událostí poslední třetiny devatenáctého století bylo rozdělení pražské univerzity na českou a německou část. Česká část se v té době těšila přítomnosti kvalitních vědců, kteří se podíleli na jejím chodu a výuce.¹⁷⁵ Mezi studenty vysokých škol vznikaly také spolky, tzv. spolky krajinské, jejichž členové se soustředili zejména na činnost v rámci knihoven.¹⁷⁶

Z významných osobností zasazujících se o lidovou výchovu uveďme například fyziologa Jana Evangelistu Purkyně, který se, vedle účasti na zápasech za českou univerzitu, velmi soustředil na lidovou osvětu, ve které spatřoval cestu k lepším poměrům ve společnosti. Také prosazoval vznik České akademie věd, které měla zpřístupňovat výsledky vědění celé společnosti.¹⁷⁷

O jiné populárně-naučné přednášky se od sedmdesátých let staral také Spolek pro veřejné populární přednášky Osvěta, který dokonce své přednášky vydal knižně.¹⁷⁸

¹⁷³ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 46. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

¹⁷⁴ Tamtéž

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 47

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 49

¹⁷⁷ Tamtéž, s.45-46

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 49

Vedle toho v této době také začal vycházet měsíčník *Osvěta*, který byl směřován dospělým čtenářům a mířil na jejich výchovu.¹⁷⁹

Roku 1869 došlo i k zásadní změně ve školství. Byl přijat zákon o lidových školách, na základě kterého se povinná školní docházka pro dívky i chlapce prodloužila na osm let.¹⁸⁰ Další školské reformy z tohoto roku jsou spojené s osobností Leopolda Hasnera von Arthem. Tzv. Hasnerovy reformy platily pro školy od mateřských po střední a měly přinést hlavně možnost vzdělání širokým lidovým vrstvám.¹⁸¹

I se vzděláváním dospělých souvisely jazykové události z roku 1897. V té době vstoupila v platnost jazyková nařízení, která rozšiřovala již zavedené Stremayrovo nařízení o rovnoprávném užívání češtiny a němčiny ve vnějším styku o styk vnější ve všech státních úřadech v Čechách a na Moravě. Toto zavedení je známé pod označením Badeniho jazykové nařízení podle jeho autora Kazimíra Badeni. Úředníci museli dokazovat své dvojjazyčné jazykové znalosti u státních jazykových zkoušek, a to do tří let od vydání nařízení. To vyvolalo velký odpor zvláště ze strany Němců, a nakonec byly Badeniho nařízení roku 1899 plně zrušeny.¹⁸²

5.1.1 Česká obec sokolská

Vzdělávání a výchově dospělých v devatenáctém století významně dopomohl Sokol, respektive později Česká obec sokolská, která vznikla v letech 1888 až 1889 a zastřešovala všechny sokolské jednoty působící na našem území.¹⁸³ Samotná

¹⁷⁹ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 50. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

¹⁸⁰ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 344. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁸¹ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 234. ISBN 978-80-7432-985-2.

¹⁸² RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 365-366. ISBN 978-80-7429-881-3.

¹⁸³ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003, s. 41. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>.

tělovýchovná jednota Sokol byla založena totiž už roku 1862 a u jejího zrodu stáli Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner.¹⁸⁴

Sokolové, příslušníci této primárně tělovýchovné instituce, byli svými zásadami a vykonávanými činnostmi predisponováni i k osvětovým aktivitám. Přestože jejich poslání směřovalo k tvoření a upevňování tělesné zdatnosti, podstatnou roli pro ně v utužování fyzického ducha znamenal i mravní rozvoj.

Zhruba od poloviny devadesátých let se začali sokolové soustředit i na vzdělávací a výchovnou činnost, k čemuž jim sloužil zejména časopis *Borec* publikovaný v Kolíně. Popud k jeho vydávání dali kolínští příslušníci Sokola, kteří se domnívali, že sokolskému hnutí chybí podněty „pravého uvědomění“. Jeho pokrokařští autoři nabyli dojmu, že Sokol měl důrazněji vzbuzovat ve svých členech „svěráznou českou povahu“ a také odolnost, sebevědomí a nebojácnost.¹⁸⁵ Celkově šlo autorům *Borce* o to, aby Sokol působil na co nejvíce lidí, takřka na celý národ.¹⁸⁶

Následně, v posledním desetiletí devatenáctého století, se tyto snahy rozšířily i mezi hlavní představitele České obce sokolské, kteří prosazovali zejména vyšší vliv na český národ a jeho svobodu. Toho chtěli dosáhnout hlavně zvýšením mravního působení na společnost národa, a to především skrze vzdělávací a výchovné aktivity.

Jedním z prvních důležitých představitelů České obce sokolské, který se této problematice věnoval, byl publicista Karel Vaníček. Zasazoval se o vzdělávací činnost skrze přednášky pořádané Sokolem, u kterých dbal hlavně na srozumitelné podání. Ty se měly vedle informací o sokolském hnutí a vztahu Sokola k národní otázce týkat například příspěvků o „českých, slovanských a světových dějinách, o přírodních vědách, zvláště o nových vynálezech, ale také o časových otázkách, hýbajících současnou společností, a problémech pravé mravnosti“.¹⁸⁷

¹⁸⁴ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 48. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

¹⁸⁵ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003, s. 41. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 43

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 42-43

Na redaktora Karla Vaníčka s ještě větší snahou navazoval řečník Václav Kukaň. Pokorný ho ve své publikaci o lidové výchově označuje za nejsnaživějšího představitele, který se soustředil na výchovu řádných, poctivých a sebevědomých příslušníků českého národa. Přednáškovou činnost se snažil obohatit o akce, na kterých se četlo a přednášelo nebo o různé společné výlety a procházky.

Zajímavostí je, že Kukaň byl proti účasti žen na těchto přednáškách a jiných sokolských vzdělávacích akcích. Uvědomme si, že se jedná o úplný konec devatenáctého století, v jehož průběhu se značně posunula otázka ženské emancipace a vzdělávání žen, čemuž se ostatně věnuje samostatná část textu týkající se pouze ženské otázky. Jak lze pozorovat, stále ale ze společnosti nevymizely názory, jako byl Kukaňův, který dle Pokorného ženy „*podezíral, že zájem o vlastní obsah přednášky jen předstírají, protože vědí, že pořadatele pak pro ně připraví taneční zábavu*“.¹⁸⁸ Po tom, co jsme uvedli tolik ženských snah o vlastní vzdělání, se Kukaňovy představy mohou zdát jako přežitek či staromódnost.

Sokol byl bohužel v důsledku probíhající první světové války a opatřeních proti pokrokovým aktivitám roku 1915 zakázán.¹⁸⁹

5.1.2 Dělnická akademie

Již bylo napsáno, že s přelomem století je spojen vznik nových politických hnutí a stran. Konkrétně k sociální demokracii se váže její koncept vzdělávání a roku 1897 založení Dělnické akademie, při jejímž zrodu stáli pozdější první československý prezident profesor Tomáš Garrigue Masaryk, a hlavně přední dělnický člen Josef Steiner.¹⁹⁰ Jemu a dalším představitelům šlo zejména o možnosti kvalitního a současně

¹⁸⁸ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003, s. 45. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>.

¹⁸⁹ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 50. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

¹⁹⁰ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 328. ISBN 978-80-7432-985-2.

dostupného vzdělávání.¹⁹¹ K tomu sloužily vědecké a odborné přednášky, výstavy a musea, ale i spolkové knihovny a čítárny, organizované zábavy a výlety, dramatické a pěvecké aktivity, pochopitelně i tělovýchovné, a nakonec důležité zakládání „*dělnických učilišť pro všechny odbory lidského vědění*“.¹⁹²

Akademie se také snažila o materiální pomoc členům svého spolku. To zprostředkovávala například skrze útulky vznikající za účelem přenocování nebo pomoc při hledání práce.¹⁹³

Tomáš Garrigue Masaryk se například věnoval otázce dělnické literatury. Je na místě uvést, že spolková knihovna Dělnické akademie měla dobrou úroveň a na výběru knih se Masaryk podílel.¹⁹⁴ Sám jako autor mnoha vědeckých textů plánoval také založení žurnalistické akademie, která měla vzdělávat hlavně redaktory, ale i propagátory dělnického hnutí s cílem vzniku dělnického deníku.¹⁹⁵

Profesor Masaryk přišel i s celkem jasnou představou pojetí Dělnické akademie, která dle něj měla být kurzem, který by trval dva až tři roky a poskytoval by „*vzdělanostní minimum především teoretického rázu*“.¹⁹⁶ Pozornost v něm byla věnována matematice, přírodovědě, ale i sociální nauce, kterou předávali čelní straničtí představitelé jako Bohumír Šmeral nebo František Soukup¹⁹⁷ či filosofické nauce s tím, že Masaryk dbal ve svém pojetí především na výchovu „*k samostatnému myšlení*“ a sám obdobné předměty vyučoval.¹⁹⁸

Kurz Dělnické akademie také nabízel přednášky o českých kulturních dějinách vedených významným novinářem, spisovatelem a historikem Janem Herbenem, o české

¹⁹¹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003, s. 151. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>.

¹⁹² Tamtéž, s. 155

¹⁹³ Tamtéž

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 163

¹⁹⁵ Tamtéž

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 156

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 162

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 156, 158

literatuře, které se věnoval literární kritik František Václav Krejčí nebo o českém pravopisu, což členům akademie přednášel novinář a překladatel Karel Pelant.¹⁹⁹

Dále Dělnická akademie umožňovala svým posluchačům například přednášky z oblasti národního hospodářství, nebo dokonce z oblasti trestního práva. Zaměření, ve kterých chtěla akademie poučovat své členy, bylo opravdu mnoho.²⁰⁰ Prakticky zaměřená výuka němčiny, účetnictví či těsnopisu se těšila zvláštní oblibě členů kurzu.²⁰¹

Jak bylo výše uvedeno, pořádány byly také různé zábavné akce či výlety nebo procházky. Mezi zájem osvěty patřilo i umění, a tak bylo v rámci kurzu například organizováno dělnické představení Národního divadla nebo koncerty České filharmonie.²⁰²

V Dělnické akademii byla věnována pozornost nejenom mužům, ale i ženám. Vedle běžných přednášek Akademie ženám umožňovala speciální přednášky o rodinném životě, což obsahovalo například znalosti dětských nemocí apod.²⁰³

5.2 Otázka žen v druhé polovině 19. století

Otázka emancipace žen se plně rozvinula v období druhé poloviny devatenáctého století, která přinesla podstatné změny i ve snahách o ženské vzdělávání.

Na druhou stranu i v této době nebyla v některých případech ženami projevena snaha o vyšší vzdělání. Některé z žen se dokonce bály nového, a hlavně neznámého pojmu emancipace. Toho bylo důkazem například dění okolo události, kdy roku 1881 ve Švýcarsku obdržela lékařský titul Češka Anna Bayerová. Ta se totiž po dokončení studia vrátila zpět do Prahy, a stala se tak první českou lékařkou. Eliška Krásnohorská, které bude věnována další kapitola textu, sama popisovala své představy o reakci

¹⁹⁹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003, s. 158. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 155

²⁰¹ Tamtéž, s. 162

²⁰² Tamtéž

²⁰³ Tamtéž

salonní společnosti v Praze na tuto událost a uváděla, že pro tehdejší společnost bude Bayerová „*podezřele mnoho vzdělaná*“.²⁰⁴

Přestože byla v druhé polovině, a zejména poslední třetině devatenáctého století velmi rozvíjena otázka ženského vzdělávání, je na místě uvést, že se v této době stále jednalo o soukromé snahy. Až později, v době přelomu století, se objevovaly možnosti studia pro dívky i na státních školách.²⁰⁵

V tomto období byl také velký zájem o prakticky založené školy, které by dívky a ženy připravovaly k výkonu určitých profesí. V práci bude věnován prostor Ženskému výrobnímu spolku, díky kterému vznikla první průmyslová škola. Takových či obchodních škol bylo později více, vedle Prahy vznikaly například v Brně, a to z popudu důležitého moravského spolku Vesna, který byl původně pěvecký.²⁰⁶

Společně se zájmem o praktické vzdělání lze pozorovat v osmdesátých letech tzv. hospodyňské školy. Zajímavostí je, že první hospodyňská škola nevznikla v Praze, jako většina prvních škol či spolků, ale v Kroměříži roku 1886.²⁰⁷ Mimo vzdělávání k tomu být dobrými hospodyněmi, poskytly hospodyňské školy dívkám vzdělání i pro profese, jako byly švadleny, kuchařky nebo účetní.²⁰⁸

Neudorfllová poukazuje na fakt přetrvávajících snah o vychování z dívek dobré hospodyně i v době přelomu století a počátku století dvacátého, tak jako tomu bylo v době Magdaleny Rettigové. Ve městech, kde nebyly soukromé prakticky zaměřené

²⁰⁴ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 31. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁰⁵ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 116. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

²⁰⁶ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 261. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁰⁷ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 116. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

²⁰⁸ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 261. ISBN 978-80-7432-985-2.

školy, byly pořádány alespoň praktické kurzy, na kterých se dívky učily „*domácímu hospodářství, chovu zvířat, mlékařství, polnímu hospodářství, vaření, úklidu, hygieně, šití...konzervování ovoce a zeleniny atd.*“²⁰⁹

V následujících částech předložený text podrobněji charakterizuje vybrané hlavní ženské spolky a významné osobnosti s nimi spojené.

5.2.1 Vyšší dívčí škola

K založení Vyšší dívčí školy v Praze v tomto případě došlo z iniciativy muže, školského rady, Josefa Wenziga. Ten se velmi věnoval otázce školství nejenom českého, ale i rakouského školství. Prosadil například vznik první střední školy čili reálky u nás. V šedesátých letech se stal politicky činným a jelikož podporoval na školách rovnoprávnost, „*podpořil plán na založení Vyšší dívčí školy*“.²¹⁰ Plány na její vznik byly řešeny od roku 1861. Na této škole coby soukromém ústavu se platilo školné.²¹¹

Škola, jejímž ředitelem se stal roku 1863 Vilém Gabler a v prvním ročníku měla devadesát tři žákyň ve věku jedenácti až třinácti let²¹², trvala tři roky. Později se ale počet let studia prodloužil.²¹³ Vychovatel a bývalý tajemník Národního výboru Gabler, který se před funkcí ředitele Vyšší dívčí školy inspiroval v těchto otázkách v zahraničí,

²⁰⁹ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 117. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

²¹⁰ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 40. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²¹¹ Tamtéž, s. 41

²¹² Tamtéž, s. 44

²¹³ Tamtéž, s. 48

na jejichž základě například zavedl funkci třídních učitelek na škole, zajistil ústavu velký úspěch.²¹⁴

Třídní učitelky, na jejichž výběru se s Gablerem podílela hlavně Marie Riegrová-Palacká, měly vyučovat především ruční práce, které byly na škole prioritní, a cizí jazyky, například francouzštinu. Gabler se velmi inspiroval právě ve Francii nebo Švýcarsku.²¹⁵

Žákyněmi Vyšší dívčí školy z pozdějších let byly významné osobnosti jako například malířka Zdeňka Braunerová, herečky Hana Kvapilová a Růžena Nasková či operní pěvkyně Ema Destinová.²¹⁶

Učitelkami a ženami jakkoli spolupracujícími s Vyšší dívčí školou byly známé osobnosti té doby. Jmenujme například Věnceslavu Lužickou-Srbovou nebo sestry Klemeňu a Doru Hanušové.

5.2.2 Marie Riegrová-Palacká a Spolek svaté Ludmily

O významné osobnosti a vlastence, dceři Františka Palackého a manželce Františka Ladislava Riegra, Marii Riegrové-Palacké, narozené roku 1833, byla již zmínka v předchozí kapitole. Tato žena celý svůj život zasvětila mecenášství, výchově, vzdělávání, péči o děti a matky, sirotky, chudé, nemocné lidi.

Spolek svaté Ludmily vznikl v Praze už roku 1851 jako vůbec první spolek zabývající se podporou žen a jejich vzdělávání. Patřila k němu odpolední škola, ve které se chudá děvčata učila hlavně šití a pletení, ale také náboženství.²¹⁷

²¹⁴ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 42. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²¹⁵ Tamtéž, s. 44

²¹⁶ Tamtéž, s. 46

²¹⁷ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 40. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

Riegrová-Palacká, která působila také v Českém výrobním spolku²¹⁸, byla v čele Spolku svaté Ludmily od roku 1865. Jeho cílem byla pomoc a podpora chudých dívek k získání práce. Díky Marii Riegrová-Palacké a pomoci ze strany jejího otce a manžela se jeho činnost rozšířila vedle péče o chudé matky s dětmi nebo vdovy na vyučování chudých dívek, aby mohly získat alespoň nějaký výdělek. Ve stejném roce se jí dokonce podařilo zřídit průmyslovou školu, která měla být pro ty nejchudší dívky, které by jinak čekala pouze práce služek, praden a v nejhorším případě „žebrota“. Do této školy byly ovšem vybírány jen ty nejpilnější z chudých školaček navštěvujících do té doby farní školy.²¹⁹ Na místě je také říci, že jen v mála případech se dívkám podařilo opravdu uplatnit a pokud ano, pracovaly nejvíce jako „švadleny a šičky prádla“.²²⁰

Do spolkové školy nastoupily dvanáctileté dívky, které nejprve absolvovaly tzv. přípravku, „kde se vyučovaly základy šití, počítání, kreslení, krasopisu“. Následně si mohly vybrat, jestli se budou chtít naučit krejčovství, knihařství, malbě na sklo nebo například účetnictví.²²¹

Ve Spolku svaté Ludmily byla také významnou spolupracovnicí Riegrové-Palacké Věnceslava Lužická-Srbová.²²² Mimo jiné spisovatelka, která napsala spoustu výchovných knih pro dívky.²²³

BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 63. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²¹⁸ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 41. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

²¹⁹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 62. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²²⁰ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 259. ISBN 978-80-7432-985-2.

²²¹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 63. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²²² Tamtéž, s. 70

Marie Riegrová-Palacká mimo působnost v rámci spolku podpořila také vznik „*první dětské opatrovny pro předškolní děti*“. Později vzniklo více opatroven dětí chudých matek, které v některých případech pracovaly až šestnáct hodin denně, a to za minimální mzdu.²²⁴

Činnost spolku byla postupně ukončována mezi sedmdesátými a osmdesátými lety. V té době ale už fungoval v Praze Ženský výrobní spolek český a jeho škola, o kterém bude další kapitola. Ten Spolek svaté Ludmily „nahradil“ ve snahách pomáhat chudým dívkám, jelikož jeho škola umožňovala vzdělávání pro chudé zdarma.

5.2.3 Vojta Náprstek a Americký klub dam

Roku 1865 vznikl v Praze spolek z iniciativy českého mecenáše, vlastence, ale také orientalisty Vojty Náprstka a významné české spisovatelky Karoliny Světlé.²²⁵

Slavný vlastenec Vojtěch Náprstek se narodil v Praze. Vedle něj byla velmi známou i jeho matka Anna Náprstková, a to hlavně pro svou dobročinnou povahu.²²⁶ Také pro ni bylo důležité vzdělání vlastních dětí, a proto Vojtěcha vedle školy, kam docházel, učil také soukromý učitel.²²⁷ Náprstek absolvoval mimo jiné jedno

²²³ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 125. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²²⁴ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 42. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

²²⁵ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 75. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²²⁶ SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 15. ISBN 978-80-7429-173-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3847f710-53e7-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:cecfe330-7ac7-11e6-ad48-005056825209>.

²²⁷ Tamtéž, s. 19

z nejvýznamnějších tehdejších gymnázií, a to akademické gymnázium v Klementinu v Praze, kde byl v té době ředitelem Josef Jungmann.²²⁸

Po dokončeném studiu na gymnáziu studoval Náprstek dva roky na filozofické fakultě. Jeho matka si ale přála, aby syn studoval například lékařství nebo práva. Vojtěch, který se chtěl věnovat své celoživotní vášni, a to orientalistice, se nakonec s matkou dohodl a odešel studovat do Vídně práva, i orientalistiku.²²⁹ Již na studiích ve Vídni se zajímal o vlasteneckou otázku. Také se stýkal s českými rodinami, se kterými organizoval společné večery, výlety nebo bály. Jak bude patrné, sám Vojtěch ve svém spolku pak podobné věci pořádal. O svém životě ve Vídni psal články, které v Praze vycházely v časopise *Česká včela* nebo *Pražských novinách*, které redigoval Karel Havlíček Borovský.²³⁰

Milena Secká se ve své knize věnované osobnosti Vojty Náprstka zmiňuje o tom, že byl coby student známý i mezi vlasteneckými velikány své doby, a to Františkem Palackým nebo spisovatelem Pavlem Josefem Šafaříkem, kteří ho dokonce ve Vídni navštívili.²³¹ Dalším zajímavým momentem z Náprstkova života ve Vídni bylo nepochybně jeho zatčení v roce 1847. Vyslýchán a zadržen byl sice na dva dny, nicméně mu byly zabaveny knihy a vlastní texty. Důvodem bylo jeho vlastenecké smýšlení a také půjčování knih.²³²

Práce se již věnovala politickému vývoji těsně před revolucí. I mladý Vojtěch byl ovlivněn situací probíhající v celé Evropě v roce 1848 a společně s ostatními studenty napsal vlastní požadavky, které společně zaslali do Prahy. Náprstek požadoval především svobodu tisku a národnostní rovnoprávnost.²³³ Po červnových bouřích a

²²⁸ SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 31. ISBN 978-80-7429-173-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3847f710-53e7-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:cecfe330-7ac7-11e6-ad48-005056825209>.

²²⁹ Tamtéž, s. 39

²³⁰ Tamtéž, s. 41

²³¹ Tamtéž, s. 42

²³² Tamtéž, s. 43

²³³ Tamtéž, s. 46

střetu studentů s Windischgrätzem několikrát měnil místo svého pobytu ze strachu z vyšetřování, a nakonec v říjnu téhož roku odjel do Ameriky.²³⁴

V Americe se věnoval mnohým zaměstnáním a dále se soustředil na svou vlasteneckou činnost. Rozsah práce nám nedovoluje více rozepsat jeho desetileté působení v USA, avšak lze shrnout, čím se zde nejvíce inspiroval. Bylo to školství, spolky nebo mecenášská činnost, a tak se do Čech vrátil „*se třemi hlavními cíli – založit průmyslové muzeum, ženský sirotčinec a spolek dam*“.²³⁵

Po svém návratu se nejdříve věnoval vlastní knihovně a velmi významnému salonu, který navštěvovali pražští politici, umělci nebo vědci. V rámci své dobročinné činnosti napomáhal chudým nebo nemocným lidem a také sirotkům.²³⁶ Z dalších jeho aktivit uveďme například organizování průmyslových výstav, na kterých představoval vše, co dovezl z ciziny.²³⁷

Zasazoval se i o zlepšení podmínek ve školách, prosazoval například výuku anglického jazyka nebo zdravotní výchovy. Také byl popularizátorem tělesné výchovy, zvláště pak turistiky. Jak uvidíme, i v rámci Amerického klubu dam organizoval pro jeho členky pravidelné procházky a výlety. Mimo školy svou pozornost upínal i k dětem. Jako opravdu všestranný mecenáš napomáhal i snahám o vznik mateřských škol, čemuž se u nás věnovala hlavně Marie Riegrová-Palacká. Celkově se pak zasazoval o zakládání různých opatření či nápravných zařízení pro děti a mládež.²³⁸

²³⁴ SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 52-53. ISBN 978-80-7429-173-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3847f710-53e7-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:cecfe330-7ac7-11e6-ad48-005056825209>.

²³⁵ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 76. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²³⁶ Tamtéž, s. 77

²³⁷ SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 120. ISBN 978-80-7429-173-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3847f710-53e7-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:cecfe330-7ac7-11e6-ad48-005056825209>.

²³⁸ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 79. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

Se vznikem Amerického klubu dam souvisí Náprstkova přednášková činnost, které se začal věnovat již v prosinci roku 1862. Rozhodl se, že bude určena ženám, a tak byla témata přednášek směřována pozornosti a zájmu žen.

U počátků těchto přednášek stála vedle Náprstka spisovatelka Karolina Světlá, která na jeho vystoupení pozvala ženy a dívky z Prahy. Americký klub dam pak oficiálně vznikl v lednu roku 1965.²³⁹ Mezi první posluchačky patřily dívky a ženy ze slavných rodin jako například dcera Karla Havlíčka Borovského Zdeňka, dcera Karla Jaromíra Erbena Blažena, Eliška Pechová, později Krásnohorská nebo Klemeňa Hanušová, o které se text zmíní v souvislosti s tělocvičnou činností, a mnoho dalších.²⁴⁰

Velice známá je Náprstkova osvěta v otázce moderních přístrojů, kdy posluchačkám přednášek představoval nejrůznější stroje, se kterými se seznámil v zahraničí a byly využitelné v domácnosti. Z nich uveďme slavné prezentování šicího stroje, což vzbudilo obrovskou pozornost.²⁴¹

Pozvané ženy a dívky byly z přednášek nadšené a samy si přály jejich pokračování. Označení klubu *americký* mělo představovat něco moderního, a tak se veškerá činnost klubu nesla v duchu současné a pokrokové osvěty. Cílem klubu bylo členky vzdělávat nejen v rámci vědomostí ale i sebevědomí, „*aby se tak v případě potřeby dokázaly samy o sebe postarat a nebyly odkázané na milost okolí*“.²⁴²

Již byla uvedena Náprstkova charitativní činnost směřována dětem, nemocným nebo například zdravotně postiženým. Těmto dobročinným aktivitám se věnoval i

²³⁹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 82. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁴⁰ SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 135. ISBN 978-80-7429-173-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3847f710-53e7-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:cecfe330-7ac7-11e6-ad48-005056825209>.

²⁴¹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 79-80. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁴² SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 135. ISBN 978-80-7429-173-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3847f710-53e7-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:cecfe330-7ac7-11e6-ad48-005056825209>.

společně se členkami klubu. Těmi se mohly stát dívky starší patnácti let.²⁴³ Členství v klubu se ale nikdy neplatilo a vše financoval sám Náprstek.²⁴⁴

Zásadním pravidlem klubu byla neúčast mužů na přednáškách vyjma Náprstka a přednášejících. Témata přednášek byla opravdu pestrá, od estetiky, filozofie či historie, přes umění literaturu, psychologii nebo právo, až k fyzice, chemii či ekonomii. Náprstek, známý pro svou lásku k cestování a orientu, zprostředkoval posluchačkám i cestovatelské přednášky.²⁴⁵ Z významných přednášejících pak uveďme jen hrstku vybraných, a to například filosofa Josefa Durdíka, historika Jaroslava Golla, fyziologa a biologa Jana Evangelistu Purkyně, zakládajícího člena Sokola Miroslava Tyrše, ze spisovatelů to pak byli Julius Zeyer, Josef Václav Sládek nebo Jaroslav Vrchlický a přednášejícím byl také budoucí první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk.²⁴⁶

I z členek klubu se později staly přednášející, takovými byla například sestra Karoliny Světlé spisovatelka Sofie Podlipská, dále spisovatelka Věnceslava Lužická či lékařka Anna Bayerová, o které již byla v textu zmínka. Vůbec se stal Americký klub dam velkou inspirací pro jeho členky k založení dalších ženských spolků, které vznikaly v druhé polovině devatenáctého století. Byly to například Ženský výrobní spolek český nebo kuchařská škola Domácnost, kterým budou věnovány další kapitoly.

Závěrem lze shrnout Náprstkův přístup k ženám. Vojtěch Náprstek měl představu svobodné volby každé ženy na její „*samostatnou existenci*“, v případě, že by se žena neprovdala. Žena měla mít možnost sama se živit, což ale souviselo s jejím

²⁴³ SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 153. ISBN 978-80-7429-173-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3847f710-53e7-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:cecfe330-7ac7-11e6-ad48-005056825209>.

²⁴⁴ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 82. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁴⁵ SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 139. ISBN 978-80-7429-173-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3847f710-53e7-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:cecfe330-7ac7-11e6-ad48-005056825209>.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 142

vzděláním. Náprstek považoval za dobré zaměstnání pro ženy například pozice ošetřovatelek, pečovatelek nebo učitelek.²⁴⁷

5.2.4 Klemeňa Hanušová a Tělocvičný spolek paní a dívek pražských

Pokrokový a vlastenecký Tělocvičný spolek paní a dívek pražských vznikl na konci šedesátých let devatenáctého století a na jeho založení se podílel spoluzakladatel další tělovýchovné jednoty, a to Sokola, Miroslav Tyrš. Předsedkyní spolku byla Sofie Podlipská a jeho „*cvičitelský sbor*“ byl veden Klemeňou Hanušovou.²⁴⁸ Ve své organizaci se ztotožňoval s tělocvičným Sokolem, se kterým spolek velmi spolupracoval. Sama Klemeňa Hanušová, která byla Tyršovou přítelkyní, celý svůj život zasvětila tělocviku. Zajímala se o vytváření různých cvičebních sestav vhodných pro ženy a dívky. Vedle toho také přednášela. Její vystoupení se týkala nejčastěji otázek zdravotní péče o děti.²⁴⁹

Z názvu je patrné, že se spolek soustředil na tělovýchovu, kterou ale obohacoval o pěveckou a vzdělávací činnost, k té dopomáhala i vlastní spolková knihovna. Také se věnoval dobročinným aktivitám, což bylo pro podobné vlastenecké spolky typické.²⁵⁰

Výše bylo uvedeno, že byl Tělocvičný spolek paní a dívek pražských považován za pokrokový. Bylo tomu tak právě pro jeho hlavní zaměření, a to tělocvičnou činnost jeho členek. Jak uvádí Bahenská, „*tělesný pohyb nebyl až dosud v dívčí výchově*

²⁴⁷ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 80. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 97

²⁴⁹ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 242. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

²⁵⁰ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 97, 99. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

důležitý“ a snahy o jeho zahrnutí mezi dívčí aktivity byly považovány za jeden ze způsobů vysvobození žen ze spárů tradičního pojetí jejich volnočasových aktivit.²⁵¹

Úspěšné fungování spolku s vysokým počtem členek nakonec vedlo v sedmdesátých letech i k zavedení tělocviku pro dívky na obecných školách a později i na Vyšší dívčí škole.²⁵²

5.2.5 Karolina Světlá a Ženský výrobní spolek český

Ženský výrobní spolek český byl založen roku 1871 v Praze. U jeho zrodu stála spisovatelka Karolina Světlá. Slavná autorka venkovských románů, jako je například *Kříž u potoka*, byla významnou představitelkou jednak literární tvorby a jednak ženského hnutí. V obou případech se ale zabývala hlavně otázkou ženského společenského postavení a dívkami z chudých poměrů.²⁵³

Důvody, které uváděly zakládající členky výrobního spolku, který měl brzy několik „poboček“ i v dalších městech, k jeho vzniku, byly jednak větší počet žen než mužů v českých zemích, dále pak fakt rozvinutější tovární výroby, kvůli které přišlo mnoho žen o práci.

Na místě proto bylo zakládat školy, které by ženám poskytly odborné vzdělání k výkonu zaměstnání. V této souvislosti byla o rok později v Praze založena spolková „*první obchodně-průmyslová škola pro dívky*“, která byla dokonce pro děvčata pocházející z chudých poměrů zcela zdarma. Dívky se zde mohly učit češtině, matematice či vychovatelství, ale i cizím jazykům, vedle němčiny to byl francouzský nebo ruský jazyk. Co se týče praktických předmětů, bylo jich postupně více a více.

²⁵¹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 98. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁵² Tamtéž, s. 99

²⁵³ Tamtéž, s. 104

Patřilo sem účetnictví, rýsování, šití, malování na sklo, výroba klobouků nebo například zpěv.²⁵⁴

Spolek byl v možnostech nabízených ženám inspirovaný u ženských výrobních spolků jiných evropských zemí, například v Anglii. V rámci spolku se ženy mohly dozvědět i o pracovních příležitostech. Právě při obchodnicko-průmyslové škole existovala „tzv. *poptávárna ženských zaměstnání*“. Škola také organizovala ošetrovatelské kurzy, což se stalo velmi oblíbeným.²⁵⁵

Od roku 1880 do roku 1890 byla po Karolině Světlé novou starostkou Ženského výrobního spolku českého, který se nejvíce zasadil o to, aby mohly ženy dosáhnout kvalifikovaných zaměstnání²⁵⁶, Emilie Bártové. I za vedení Bártové byl spolek velmi oblíbeným a stále měl mnoho žákyň.²⁵⁷ Po Bártové byla další starostkou spolku Eliška Krásnohorská, a i za jejího působení se těšil spolek značných úspěchů, například k němu přibyla velká výstavní budova.²⁵⁸

²⁵⁴ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 66-67. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

²⁵⁵ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 108-109. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁵⁶ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 327. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁵⁷ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 110. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁵⁸ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 76. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

5.2.6 Spolek Domácnost

Spolek Domácnost a jeho stejnojmenná kuchařská škola byly založeny roku 1885. Jedněmi ze zakládajících členek byly Věnceslava Lužická-Srbová a manželka Vojty Náprstka Josefa Náprstková. První předsedkyní byla Anděla Randová.²⁵⁹

Vojtěch Náprstek byl z aktivit své ženy Josefy v tomto směru nejprve poměrně zklamaný, jelikož vyvíjel dlouholetou činnost v oblasti odborných přednášek pro dívky a ženy a v založení kuchařského spolku viděl jen obrat ženské pozornosti k domácnosti.²⁶⁰

Na základě obsahu vzdělávání dívek na školách v druhé polovině devatenáctého století, jako byla Vyšší dívčí škola nebo škola při Ženském výrobním spolku českém, a pochopitelně ještě více v době první poloviny devatenáctého století, je ale zřejmé, jak nepostradatelná byla v tomto období vedle ostatních předmětů pomáhajících k získání zaměstnání i výchova a vzdělávání domácím ženským pracím, zejména šití. Tyto předměty ženy připravovaly na pozice matek, manželek, hospodyň apod. Nejvíce si ale toto výchovné zaměření spojujeme s osobností Magdaleny Dobromily Rettigové. Není tomu náhodou, že roku 1885 bylo sté výročí jejího narození a spolek Domácnost vznikl, aby vzdal hold této velké české vlastence.²⁶¹

Spolková kuchařská škola začala také fungovat roku 1885. Důležité je, že škola nechtěla mít výchovný charakter, a tak se žákyněmi nemohly stát ani dívky mladší osmnácti let. Jeden vyučovací kurz probíhal vždy v trvání tří měsíců, do toho prvního nastoupilo dvacet dívek. „*Při výuce se postupovalo od vaření polévek, následovala úprava hovězího masa a omáček, příkrmů, pečeně a moučných jídel.*“²⁶² Pokrmy, které byly ve škole denně vařeny, byly prodávány veřejnosti.

²⁵⁹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 124. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 124

²⁶¹ Tamtéž

²⁶² Tamtéž, s. 126-127

Spolek Domácnost se zabýval i dalšími, například vzdělávacími, aktivitami, které se týkaly přednášek o domácím hospodářství. Také pořádal různé zábavy, plesy či dýchánky a pochopitelně, jak už to bylo u podobných spolků zvykem, nevyhnul se ani tento, dobročinným činností, kdy například poskytoval zdarma „*pohoštění pro děti, chudé a studenty*“.²⁶³

5.2.7 Eliška Krásnohorská a gymnázium Minerva

Eliška Krásnohorská, vlastním jménem Alžběta Pechová, se narodila roku 1847. Krásnohorská se velice zaslouhovala v oblastech ženského vzdělávání a výchovy. Sama, dle svých vzpomínek, byla svou matkou stejně tak vychovávána, a proto pro ni byla matka velkým vzorem. Ve svém vzpomínkovém díle a části s názvem *Matka vychovatelka* popisovala, jak byla svou matkou vychovávána ke skromnosti a samostatnosti, a to zejména k tomu, aby se nikdy nestyděla za jakoukoli práci, které by se věnovala.²⁶⁴ Jen v této jedné vzpomínce je patrné, kým byla Krásnohorská inspirována a že i pro ni bylo ženské osamostatnění jednou z nejdůležitějších věcí v životě ženy.

Mimo to byla Eliška rodiči také vedena k lásce k umění. Byt jejích rodičů ve Spálené ulici v Praze se stal později salonem, který navštěvovali nejrůznější umělci, zejména malíři, jelikož Eliščin starší bratr se sám malířství věnoval.²⁶⁵ Mladá Eliška, pozdější spisovatelka, se ale v salonu, jež její matka plně podporovala a rozvíjela, měla možnost seznámit i s literáty Adolfem Heydukem nebo Josefem Durdíkem.

Vedle domácího salonu, ve kterém byla nácitiletá Eliška všestranně vzdělávána a obohacována nejrůznějšími podněty, také navštěvovala soukromou školu.

²⁶³ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 128. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁶⁴ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987, s. 15. ISBN 32-031-87. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:e33f04a0-1b92-11e3-9319-005056827e51?page=uuid:82a12b70-1fe1-11e3-b62e-005056825209>.

²⁶⁵ Tamtéž

V době padesátých let devatenáctého století končilo jakési vzdělávání dívek s dvanáctým rokem života. Také bylo v první řadě určené dívkám z rodin vyšších vrstev. Ty měly možnost navštěvovat soukromé školy nebo penzionáty. Jak zmiňuje Vlašínová, v těchto ústavech byly dívky vyučovány cizím jazykům nebo všemožným ženským ručním pracím. Eliška i se svými dvěma sestrami také absolvovala soukromou školu. Jednalo se o soukromé zařízení s velice dobrou pověstí, které provozovali manželé a vlastenci Svobodovi. Vedle Elišky a jejích sester navštěvovaly školu dívky z velmi populárních rodin, a to například neteře Františka Ladislava Riegra, které žily v jeho domácnosti, dcera Karla Havlíčka Borovského Zdeňka Havlíčková, dcera Karla Jaromíra Erbena a další.²⁶⁶

Vlastenectví manželů Svobodových zřizujících v Praze soukromou školu pro dívky dokazuje i sama Eliška ve svých vzpomínkách. Pan Svoboda, který dívky ve škole učil, ji jako první začal říkat Eliško, coby českou verzí k Alžbětě, jak byla pojmenována rodiči. Nicméně ve svých vzpomínkách Krásnohorská ale celkem kriticky hodnotí samotné vzdělávání na škole, které považuje za nahodilé. Jeho žákyně se zde měly učit, dle jejích slov, pouze „*od všeho trochu*“.²⁶⁷

Navíc Eliška soukromou školu manželů Svobodových opustila ve dvanácti letech poté, co bylo její matce sděleno, že už nabyla všeho, co jí může tato škola nabídnout. Právě tato zkušenost a zjištění, že ani toho „mála“, které se ona na soukromé škole naučila, se nedostává všem děvčatům bez rozdílu, vedlo Elišku k pozdějšímu rozhodnutí o založení prvního českého gymnázia pro dívky. Jelikož si, jak sama píše ve svých vzpomínkách, po odchodu ze soukromé školy přála ve vzdělávání pokračovat a „*jen tak planě neubíjet dnů po dnech*“²⁶⁸, začala docházet do ústavu pro ženské ruční práce.²⁶⁹

²⁶⁶ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987, s. 16. ISBN 32-031-87. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:e33f04a0-1b92-11e3-9319-005056827e51?page=uuid:82a12b70-1fe1-11e3-b62e-005056825209>.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 17

²⁶⁸ KRÁSNOHORSKÁ, E. In: VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987. ISBN 32-031-87. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:e33f04a0-1b92-11e3-9319-005056827e51?page=uuid:82a12b70-1fe1-11e3-b62e-005056825209>.

²⁶⁹ Tamtéž

Zajímavostí je, že sama popisuje, jak moc jí vzdělání po dokončení soukromé školy u Svobodových chybělo, nicméně o své neutěšené dychtivosti po učení prý nemohla říci své matce, které se, ve věku Elišky, nedostalo ani takového vzdělání, jaké bylo umožněno její dceři. Píše, že její matka nemohla ani pomyslet na to, co samotné Elišce bylo umožněno, ač nestačilo. Z doložené Eliščiny vzpomínky je tak patrné, že i to, co jí v padesátých letech devatenáctého století nedostačovalo, a rozhodně to nebylo umožněno všem jejím vrstevnicím bez rozdílu původu, nebylo ještě vůbec možné získat o několik let zpět v první polovině století devatenáctého.²⁷⁰

Přenesme se doby konce devatenáctého století. V tomto období byla dospělá Eliška Krásnohorská již významnou literátkou a neobyčejně činnou ženou, která vedla například Ženský výrobní spolek český. Poté se ale rozhodla o založení vlastního spolku, který dostal název Spolek pro ženské studium Minerva.²⁷¹ Důvodem bylo zejména to, že Elišce na Výrobním spolku českém a průmyslové škole vadila nemožnost dalšího vzdělávání jejích úspěšných absolventek, které tak mohly vykonávat pouze manuální profese.²⁷²

Krásnohorská tedy založila první dívčí gymnázium. Jmenovalo se Minerva a bylo v Praze otevřeno roku 1890, kdy do něj v září nastoupilo padesát jedna dívek. Stalo se z něj nejstarší dívčí gymnázium v Rakousku-Uhersku.²⁷³

První dva ročníky gymnázia byly jakousi „přípravkou“, protože se věnovaly předmětům doplňujícím znalosti z obecných škol, další čtyři stupně se pak týkaly gymnaziální výuky.²⁷⁴ Z předmětů uveďme například výuku českého, latinského,

²⁷⁰ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987, s. 18. ISBN 32-031-87. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:e33f04a0-1b92-11e3-9319-005056827e51?page=uuid:82a12b70-1fe1-11e3-b62e-005056825209>.

²⁷¹ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 261. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁷² NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 117. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

²⁷³ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 262. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁷⁴ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 132. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z:

řeckého jazyka, výuku matematiky a fyziky, dějepisu nebo náboženství. Z volitelných předmětů to byly německý či francouzský jazyk a například zpěv. Vyučovali zde muži z chlapeckých škol s výjimkou jediné ženy, učitelky a spisovatelky Pavly Maternové.²⁷⁵

Gymnázium Minerva mělo za cíl připravovat své absolventky na další studium na univerzitách. To se prvním ze studentek, které gymnázium zakončily maturitní zkouškou, také povedlo. Možnostem jejich studování na vysokých školách se bude věnovat následující kapitola.

Závěrem zmiňme, že roku 1917 bylo gymnázium k výročí sedmdesáti let Elišky Krásnohorské přejmenováno na Městské dívčí reálné gymnázium Elišky Krásnohorské.²⁷⁶

5.2.8 Ženy na univerzitách

Možnost přítomnosti žen na univerzitní půdě jim byla nejprve umožněna od roku 1896 skrze hospitace, respektive návštěvy na přednáškách, které museli schválit vyučující. V tomto roce jim byl konkrétně povolen přístup na lékařskou fakultu, od roku 1897 pak na filozofickou.²⁷⁷

Ženské univerzitní vzdělávání bylo podporováno i některými českými poslanci. Velice se tomuto tématu, a vůbec emancipaci žen věnoval Tomáš Garrigue Masaryk. Na druhé straně měla možnost jejich studia na univerzitní půdě spoustu odpůrců například z řad vídeňské vlády.²⁷⁸

<https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁷⁵ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 262. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 263

²⁷⁷ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 133. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

²⁷⁸ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 122. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z:

Pro ženy bylo těžké získat přístup ke studiu na lékařské fakultě pražské univerzity, většina lékařů se stavěla k této myšlence negativně. Z toho důvodu se některé ženy rozhodly studovat lékařství v zahraničí, a tak roku 1880 dokončila lékařskou fakultu v Curychu Češka Bohumila Kecková a v roce 1881 v Bernu Anna Bayerová.²⁷⁹ Jejich diplom u nás nebyl až do roku 1896 uznán, a tak tu nenašly žádné uplatnění.²⁸⁰

Konečně roku 1900 došlo k umožnění řádného lékařského a farmaceutického studia u nás. O dva roky později dostala jako první žena v Čechách diplom z lékařské fakulty Anna Honzáková.²⁸¹

<https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

²⁷⁹ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 265. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁸⁰ NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 122. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 266. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁸¹ Tamtéž

6 OBDOBÍ OD ROKU 1900 DO ROKU 1918

Na našem území i po přelomu století přetrvávaly snahy o „zavedení všeobecného a rovného volebního práva“, a to hlavně skrze demonstrace probíhající v celém Rakousku-Uhersku. Na nich se podílela hlavně sociální demokracie a opravdu to vedlo k jisté volební reformě.²⁸² Přesto v českých zemích byli stále na vrcholu, a v této době již neradikální, mladočeši. Taktéž i v prvních letech dvacátého století pokračovaly česko-německé spory.²⁸³ Naopak v tomto období docházelo, a to mimo jiné díky osobnosti Tomáše Garrigue Masaryka, k prohlubování a obnovování vztahů se Slováký. V roce 1896 vznikl v Praze spolek Československá jednota podporující jejich vzájemnou spolupráci.²⁸⁴

Ve stručném výčtu událostí této etapy nelze opomenout první světovou válku probíhající v letech 1914 až 1918. Rozpoutání války mělo více příčin, ale k jejímu začátku došlo po atentátu na následníka rakousko-uherského trůnu a synovce císaře Františka Josefa I. Františka Ferdinanda d'Este, ke kterému došlo 28. června 1914 v Bosenském Sarajevu. Při projížděce městem v otevřeném autě na něj bylo nejdříve zaútočeno bombou, Františkovi se ale nic nestalo, a tak byl o několik hodin později spolu se svou ženou, ve stejném autě, dalším atentátníkem zastřelen. Důvodem atentátu byly dlouhodobé problematické vztahy mezi Rakouskem-Uherskem, Srbskem a Bosnou. Útočníci patřili k organizaci, která prosazovala osvobození Bosny od Rakouska-Uherska, které si jí anektovalo.²⁸⁵

Světová válka, která znamenala nejen pro české země velké ztráty na životech, přinesla i nové změny pro ženy a jejich pracovní náplň. Vzhledem k tomu, že do války postupně odcházeli muži ve věku od osmnácti do padesáti let, musely je na jejich

²⁸² RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 368. ISBN 978-80-7429-881-3.

²⁸³ Tamtéž, s. 371

²⁸⁴ Tamtéž, s. 372-373

²⁸⁵ Tamtéž, s. 380, 382

dosavadních pozicích nahradit právě ženy. A tak začaly pracovat například jako dělnice, průvodčí nebo úřednice.²⁸⁶

I ve školství došlo na zastoupení učitelů povolanych do války jejich kolegyněmi. Navíc tato skutečnost popřela dosavadní názor, že si učitelky prý nedokázaly zachovat respekt a zajistit pozornost starších dětí, zejména chlapců, a z toho důvodu učily do té doby nejvíce na dívčích školách a na školách smíšených či chlapeckých vyučovaly pouze v nižších třídách.²⁸⁷

V průběhu války stál v čele protirakouského odboje Tomáš Garrigue Masaryk, který byl do té doby „*rakouským vlastencem*“, předpokládal ale, že „*vítězství Rakouska-Uherska by znamenalo jeho úplné poněmčení a s tím i českou zkázu*“.²⁸⁸ Od této doby byly sprádaný plány na osamostatnění se a založení nového státu společně se Slovenskem.

Z dalších důležitých osobností zahraničního odboje jmenujme doktora Edvarda Beneše, pozdějšího druhého československého prezidenta, který byl Masarykovým spolupracovníkem nebo jeho žáka Milana Rastislava Štefánika. Se zahraničním odbojem spolupracoval i domácí odboj, zejména jeho nejdůležitější organizace „*Tajný výbor Maffie*“.²⁸⁹

Po dlouhých jednáních opravdu 28. října 1918 vznikla Československá republika.

²⁸⁶ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 385. ISBN 978-80-7429-881-3.

²⁸⁷ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 258. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 392-393

²⁸⁹ RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 398. ISBN 978-80-7429-881-3.

6.1 Vzdělávání a lidová výchova v letech 1900 až 1918

Tak jako v posledních letech století devatenáctého byla vytvořena z iniciativy sociálních demokratů Dělnická akademie, i v počátcích dvacátého století vznikaly další stranické organizace. Při sociální demokracii byla založena ještě Dělnická tělocvičná jednota. Národní socialisté naopak založili Ústřední školu dělnickou. Obecně byla doba přelomu století důležitá pro velký rozvoj různých spolků soustřeďujících se na lidovou osvětu.²⁹⁰

6.1.1 Osvětový svaz

Za jakési vyvrcholení masivní lidovými činnosti v době po přelomu století lze považovat rok 1906, od kterého byly všechny spolky, s výjimkou Dělnické akademie, a jiné aktivity spojené s lidovou výchovou zaštiťovány a podporovány tzv. Svazem osvětovým.²⁹¹ Jediná Dělnická akademie společně s ním začala spolupracovat až po konci první světové války.²⁹²

Úkolem Osvětového svazu bylo evidovat „*veškerou činnost na poli lidové osvěty*“.²⁹³ Prvním předsedou byl František Pastrnek²⁹⁴, ale v jeho čele později stálo mnoho dalších významných osobností, byli to například Zdeněk Nejedlý nebo Václav Tille.²⁹⁵

Díky činnosti svazu byly osvětové aktivity na našem území lépe organizovány a plánovány. Liberálně založený svaz, který si zakládal na odbornosti svých lidově-

²⁹⁰ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 329. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁹¹ Tamtéž, s. 328

²⁹² POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003, s. 119. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>

²⁹³ Tamtéž, s. 113

²⁹⁴ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 328. ISBN 978-80-7432-985-2.

²⁹⁵ Tamtéž

výchovných aktivit, se zasazoval především o vznik vzdělávacích sborů.²⁹⁶ Vedle toho se také podílel na vzniku knihoven, organizování přednášek, ale i různých kulturních akcích, jako byla divadelní představení, výstavy, koncerty a podobně.²⁹⁷ Také Svaz osvětový vydával vlastní časopis *Česká osvěta*.²⁹⁸

Všechny uvedené aktivity byly organizovány konkrétními odbory, které v rámci svazu vznikaly. Byl to například přednáškový odbor věnující se tomu, co přednášet a kde, často se například plánovaly cesty na venkov s cílem předání různých znalostí místním obyvatelům.²⁹⁹ Přednášky měly opravdu široký záběr, týkaly se například strojnictví, medicíny, historie nebo matematiky.

V rámci svazu působil také umělecký odbor, který se angažoval v organizování různých akcí pro mládež, která dokončila školu. Byly pro ni plánovány různé besedy, výlety či slavnosti.³⁰⁰ Nakonec uvedme odbor organizační, jehož hlavní náplní bylo zajišťovat finance pro chod Svazu.³⁰¹

Na činnosti Svazu se podílelo více organizací, z těch velmi významných to byly různé učitelské organizace jako například „*Zemský úřední spolek jednot učitelských*“ nebo „*Jednota učitelů*“. Z národních organizací pak „*Ústřední matice školská*“.³⁰²

²⁹⁶ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 52. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

²⁹⁷ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003, s. 113. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>.

²⁹⁸ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 52. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

²⁹⁹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003, s. 119. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 120-121

³⁰¹ Tamtéž, s. 221

³⁰² Tamtéž, s. 114

6.2 Otázka žen v letech 1900 až 1918

Co se týče dívek a žen, ihned po přelomu století, roku 1901, došlo ke vzniku prvního dívčího lycea.³⁰³ Lze říci, že tento typ šestiletých škol byl oproti gymnáziu Minerva méně pokrokový, jelikož se vrátil k výuce předmětů, které byly jaksí předurčeny dívkám. Za vhodné předměty pro dívky byly v lyceích považovány jazyky, náboženství, dějepis nebo matematika, které bylo ale méně. Naopak zde byl větší prostor pro nepovinné předměty, do kterých se pochopitelně řadily ruční práce. Nicméně po složení nepovinné maturity mohly dívky vykonávat profese učitelek nebo pokračovat ve studiu na filozofické, a později i lékařské fakultě.³⁰⁴

Text se již zmínil o prvním gymnáziu Minervě, které vzniklo v Praze. O několik let později došlo k založení gymnázia i na Moravě. Jednalo se o dívčí reálné gymnázium založené ve Valašském Meziříčí roku 1907, a to zásluhou Jednoty učitelek moravských, které ještě předtím roku 1903 vytvořily spolek Dívčí akademie.³⁰⁵

³⁰³ ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny země koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020, s. 261. ISBN 978-80-7432-985-2.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 264

³⁰⁵ Tamtéž, s. 263-264

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo na základě analýzy, a následné komparace poznatků získaných z odborné literatury teoreticky vymezit vývoj vzdělávání dospělých a emancipace žen na našem území v době od počátku devatenáctého století do roku 1918.

Záměrem textu bylo vývoj vzdělávání dospělých a emancipace žen v konkrétním dějinném období zmapovat na pozadí historického a kulturního vývoje v českých zemích. Úkolem práce bylo také zaměřit se na vzdělávací spolky vznikající v tomto časovém úseku a na jejich představitele. Dalším podstatným cílem předložené diplomové práce bylo věnovat se emancipaci žen v Čechách, konkrétně ženským spolkům a jejich významným představitelům a představitelkám.

Na úplném začátku bylo pro pochopení dané problematiky nezbytné vysvětlit pojmy vzdělávání dospělých, lidové výchovy a emancipace žen. V první části text stručně uvedl úplné počátky lidové osvěty, ženské emancipace a vzdělávání dospělých, pro které byl nepostradatelný přínos Jana Amose Komenského.

V další části text začal na základě poznatků získaných z odborné literatury k českým dějinám popisovat kulturně-historický vývoj v zemi. Vzhledem k tomu, že v první polovině devatenáctého století probíhalo velice důležité české národní obrození, které má ale své počátky ještě v období konce osmnáctého století, práce tak začala s výkladem kulturně-historického vývoje zhruba v roce 1770. Z této doby bylo pro text podstatné zmínit zavedení povinné školní docházky Marií Terezií roku 1774, a zejména o rok později zřízení prvních dívčích škol. Až do konce roku 1850 se text soustředil na ucelený vývoj českého národního obrození s jeho významnými událostmi a představiteli, který prezentoval na pozadí třech fází národního hnutí.

Pro problematiku vzdělávání dospělých bylo z doby první fáze národního obrození podstatné zřízení Královské české společnosti nauk, která sdružovala významné vzdělance, jako byl například Josef Dobrovský, podílející se mimo jiné na studiu dějin českého národa. Text chronologicky mapoval úsilí představitelů obrození o rozvoj vzdělávání. V této době bylo snahou především vzdělávat se v českém jazyce, jehož zdokonalování bylo nezbytné pro národní hnutí.

Z období druhé a třetí fáze národního obrození text uvedl významné snahy o výuku na gymnáziích v češtině. Patrně jednou z nejdůležitějších osobností tohoto období byl Karel Slavoj Amerling, který se celoživotně věnoval vzdělávání, především vzdělávání dívek. Za nezbytné považujeme jeho založení dívčí školy Budeč, která měla velký vliv na ženské vzdělávání. Text na základě komparace poznatků z literatury podal ucelený vývoj v otázce ženského emancipace první poloviny devatenáctého století.

Přestože byla doba druhé poloviny devatenáctého století charakteristická absolutistickou vládou, jak vysvětluje text na konkrétních událostech, došlo k rozmachu zakládání vzdělávacích spolků. Velice významný byl vznik České obce sokolské, která se, vedle svého tělovýchovného zaměření, velice podílela na vzdělávací činnosti. Zakládání nových vzdělávacích a výchovných institucí v druhé polovině devatenáctého století souviselo také se vznikem nových politických hnutí a stran, v tomto případě se jednalo o založení Dělnické akademie. V práci je propojen historicko-politický vývoj na našem území a s tím související rozvoj osvěty.

Co se týče vzdělávání a emancipace žen v druhé polovině devatenáctého století, pozorujeme zde velký vývoj a nárůst dívčích škol, jednalo se například o Vyšší dívčí školu. Dále vznikl významný Ženský výrobní spolek český spojený s osobností Karoliny Světlé, který zřídil vlastní obchodně-průmyslovou školu a jeho primárním zájmem bylo pomáhat dívkám a ženám získat odborné vzdělání pro výkon konkrétních profesí. Dokonce, na základě inspirací ze zahraničí, informoval ženy o možných konkrétních pracovních pozicích. Neméně důležité bylo dění okolo Vojty Náprstka, který po svých zahraničních cestách zřídil v Praze proslulý Americký klub dam, do kterého měly přístup pouze ženy. Za obrovský přínos považujeme založení prvního dívčího gymnázia Minerva v Praze Eliškou Krásnohorskou. To přispělo zejména k tomu, aby byly dívky připraveny na další vzdělávání, a sice na studium na univerzitách, ke kterému došlo v době přelomu století. Práce tyto události opět dokládala na pozadí historického vývoje na našem území a dění okolo významných osobností tehdejšího, nejen politického, vývoje. Takovým představitelem byl například prezident Tomáš Garrigue Masaryk.

Závěrečným úkolem této práce bylo také objasnit vývoj po přelomu století do konce první světové války, tedy roku 1918, kdy vznikla Československá republika. Práce opět dokládá posun v oblasti vzdělávání dospělých a problematiky žen

v souvislosti s vývojem země mimo jiné poznamenaným první světovou válkou. Upozorňuje například na zajímavý fakt, kdy se poprvé v době války ženy dostávají k výkonu pro ně, do té doby, netypických profesí, jako byly například dělnice nebo úřednice. K tomuto podstatnému pokroku došlo z důvodu povolání mužů do války.

Co se týče dalšího vývoje vzdělávání dospělých a emancipace žen v prvních osmnácti letech dvacátého století, je na místě vyzdvihnout vznik Osvětového svazu, který zaštiťoval činnost téměř všech spolků soustřeďujících se na lidové vzdělávání a výchovu.

Předložená diplomová práce plnila svůj cíl na základě analýzy a komparace poznatků získaných z odborné literatury. Věnovala se konkrétnímu časovému údobí, primárně devatenáctému století a na jeho pozadí propojovala historický vývoj s vývojem vzdělávání dospělých a emancipace žen v Čechách.

Autorka práce vidí možnosti dalšího bádání v oblasti historie vzdělávání dospělých v dalších dějinných obdobích, například lze mapovat vývoj vzdělávání dospělých v době pozdního novověku. Velice zajímavým přínosem by také mohlo být, dle autorky práce, zaměření se na vývoj vzdělávání dospělých v době komunistické nadvlády v naší zemi, a podat tak obdobný ucelený text dokazující posuny a změny v tomto tématu v souvislosti se změnami v české společnosti. V neposlední řadě by cenné informace mohlo podat bádání nad dalšími osobnostmi a spolky působícími v lidové osvětě, případně nad vývojem metodologie a didaktiky tehdejšího vzdělání dospělých.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:0635f360-f613-11e7-8226-005056827e52?page=uuid:beb39390-0caf-11e8-8cd8-5ef3fc9bb22f>.

BENEŠ, M. a kol. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-86432-40-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:07c13cd0-b2a5-11e4-a7a2-005056827e51?page=uuid:6b44acd0-d481-11e4-b880-005056825209>.

BENEŠ, M. *Andragogika: teoretické základy*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-23-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:a3c66820-6350-11e4-8214-005056827e51?page=uuid:c0d568b0-6aaf-11e4-8991-005056827e51>.

BĚLINA, P., M. HLAVÁČKA a D. TINKOVÁ. *Velké dějiny zemí koruny české. sv. XI.a 1792-1860*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-347-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3793e9f0-e021-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:66519050-ff1e-11e3-9806-005056825209>.

ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí koruny české. Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka s. r. o., 2020. ISBN 978-80-7432-985-2.

DVOŘÁK, K. et al. *Dějiny české literatury II: Literatura národního obrození*. 1. vyd. Praha: ČSAV, 1960. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data//dejiny/hcl/dcl2/dcl2.pdf>.

HROCH, M. *Na prahu národní existence*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999a. ISBN 80-204-0809-6. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:f61dded0-cb6e-11e2-a712-005056827e51?page=uuid:8ea895a0-df10-11e2-9439-005056825209>.

HROCH, M. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999b. ISBN 80-

7106-298-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:d7ac8640-bb97-11e2-8b87-005056827e51?page=uuid:3219f520-da35-11e2-a0b3-5ef3fc9bb22f>.

KASPER, T. a D. KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. ISBN 978-80-247-2429-4.

KOSATÍK, P. *České okamžiky*. 1. vyd. Praha: Torst, 2011. ISBN 978-80-7215-413-5.

LENDEROVÁ, M., T. Jiránek a M. Macková. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:7d678b00-3955-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:210a92a0-5357-11e6-8746-005056825209>.

MACHALA, L. a kol. *Panorama české literatury 1: do roku 1989*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2015. ISBN 978-80-242-4818-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:fc75ca40-ed73-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

NEUDORFLOVÁ L., M. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999. ISBN 902622-2-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c13e7f70-d52d-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:9ca01fc0-db90-11e3-85ae-001018b5eb5c>.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Patnáctý díl. Praha: J. Otto, 1900. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:8142bef0-e6e2-11e4-9c07-001018b5eb5c?page=uuid:31738880-1088-11e5-b309-005056825209>.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sedmnáctý díl. Praha: J. Otto, 1901. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:12355ca0-e6df-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:2b5ac6b0-04d6-11e5-97f4-5ef3fc9ae867>.

PALÁN, Z. a T. LANGER. *Základy andragogiky*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008. ISBN 978-80-86723-58-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:4f579250-b5fd-11e4-a7a2-005056827e51?page=uuid:4952a370-bdcf-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>.

POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha, Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0508-2. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:2954f6f0-877e-11e3-bd09-005056827e51?page=uuid:5992aab0-ad2b-11e3-9d7d-005056827e51>.

RYCHLÍK, J. a V. PENČEV. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2018. ISBN 978-80-7429-881-3.

SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-173-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:3847f710-53e7-11e6-ab2f-005056827e52?page=uuid:cecfe330-7ac7-11e6-ad48-005056825209>.

ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-326-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:c7ad8d20-0777-11e4-b1a4-005056827e52?page=uuid:092bf2d0-3592-11e4-90aa-005056825209>.

URBAN, O. *Česká společnost 1848-1918*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1982. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:e998c030-95fe-11e2-9a08-005056827e52?page=uuid:1c52b0d0-a5ae-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

URBAN, O. *Vzpomínka na Hradec Králové: drama roku 1866*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1986. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:8e68c9e0-9271-11e5-a715-005056827e52?page=uuid:15e5f580-9f8f-11e5-b5dc-005056827e51>.

VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987. ISBN 32-031-87. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:e33f04a0-1b92-11e3-9319-005056827e51?page=uuid:82a12b70-1fe1-11e3-b62e-005056825209>.

Seznam použitých internetových zdrojů

KÁCOVSKÁ, J. *Rok 1848 v české literatuře* [online]. Praha, 2008. [cit. 2021-05-13]. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy, Vedoucí diplomové práce: Václav Vaněk. Dostupné z:

https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/19060/DPTX_2008_1_11210_AS_ZK10001_125067_0_67159.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

KRAUS, J. K výroční Bohuslava Balbína. *Naše řeč*. 1988, roč. 71, č. 5. ISSN 2571-0893. Dostupné také z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6805>.

Národní divadlo – historie: Myšlenka vybudování důstojného kamenného divadla českého národa [online]. [cit. 2021-05-13]. Dostupné z: <https://www.narodni-divadlo.cz/cs/sceny/narodni-divadlo/historie>.

PETRÁŇ, J. Královská česká společnost nauk: Místo České učené společnosti v dějinách a v proudu vědy. *Vesmír*. 1995, roč. 74, č. 632. ISSN 1214-4029. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/1995/cislo-11/kralovska-ceska-spolecnost-nauk.html>.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Karolína Kafková

Obor: Andragogika

Forma studia: Prezenční

Název práce: Vzdělávání dospělých a emancipace žen v Čechách od 19. století do roku 1918

Rok: 2021

Počet stran textu bez příloh: 78

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 23

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 4

Vedoucí práce: Doc. Dr. Milan Beneš